

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

Egy üggyel kevesebb

Falusi porta, keskeny és hosszú udvarral, amelyet végignőtt a gyöp. A kutat rozsdás vaslemezzel takarták le, nehogy baj érje a két kislányt. D. András a kertben kapálgat, felesége fehérre hypózott pelenkákat tereget szárítókötélre, mintha bekrétázná a verenda oldalát. A férfi a kapunyikorgásra abbahagyja a munkát, együtt vizsgáljuk át a lakást. Szerelő, a finom műszerekhez szokott ember alaposágával mutogatja, itt is, ott is plakátokat kellett rajzszögezni a falra — a penész, nedvesség miatt. A fődém alsó deszkaborítása a szobában is hiányzik, olcsó és durva betonra terítettek pokrócokat, mert linóleumra sem pénz, sem idő. Aztán minek is? Menni készülnek innen öt éve. Benn dolgoznak a városban, autóbusszon cipelik reggelente a kicsiket óvodába, bölcsődébe. Lakásigényük nyilvántartásban, meg is újították.

— Nincs olyan fogadónap, hogy ott ne toporogna valamelyikünk. Az igazgatási osztály vezetője névről ismer. Kiabáltam, könyörögtem, ígértem, csalogattam... Hiába! Egyelőre szó sem lehet lakásról — kesereg, s a tenyéryni ablakon begyakorlott mozdulattal kipöccinti a parázsló cigaret-tavéget.

— S a gyár?

— Együtt járunk az asszonnyal. Mondták, adjuk be igényünket, lakásra azonban semmi kilátás. Háromhoz-négyhez jutnak évente, előny a törzsgárdatagok élveznek, mi pedig két éve jöttünk ide a több pénz reményében...

D.-t az üzemi rendész ajánlotta.

— Nincs olyan hét, hogy ne lépne ki néhány órára a gyárkapun, műszak alatt. Egyszer lakás, máskor ótépé, aztán vásárlás, a gyerek... Ki győzi ezt? — jellemezte röviden.

— Az ügyeimet saját magamnak kell intézmem! — horkan fel a szerelő, amint megemlítem a rendész szavait. — Nekem nincs titkárnőm, aki elszaladna péntek délelben a henteshez, sem gépkocsivezetőm, aki nyakába venné a várost ezeryni gondommal. Nem tudom, miért nem tanuljuk el más országok gyakorlatát, ahol akkor nyitnak az üzletek, amikor kijön a melós a gyárból — háborog tovább, aztán kollégáját hozza fel bizonyítékként. Házat épít, neki volt mersze belevágni, de amíg tervet, építési engedélyt intézett, fogyni kezdett a kedve. S amikor szabad szombaton elment cementet, áthidalógerendákat venni, bosszúsan fordult vissza, mert a TÚZÉP-telepen is szabad napot tartottak.

— Tudom, tudom... Nem ez a jellemző, mert csütörtökönként, ha tetszik, este hétkor megvehetem még a fél áruházat, az

állami biztosító fiókjában bejelenthetem az összes károm, s azt is tudom, ha türelmesen várok mint kétgyermekes, s ráadásul fizikai dolgozó, csak megkapom. De engem az is érdekel: mikor? — vált hangot, s a földön szanaszét heverő játékokat szedegeti a kiságyba.

— Az idő nekünk tényleg pénzt jelent! — mondja az asszony, aki eddig észrevétlenül kuporgott az ajtóban. — Ez a csöppnyi kert? El sem tudja képzelni, mennyit bajmólódunk vele, de nem is járok a piacra, mint a munkatársnőim — dicsekszik némi büszkeséggel.

D. András nagyot sóhajt.

— Bánom is én a zöldséget, csak egyszer eljussunk innen!

A szakszervezeti bizottság irodája praktikus okokból a földszinten található.

— Ha két emelettel följebb lennénk, a gyár javarésze benevezhetne az Edzett Ifjúságért mozgalomba — céloz a forgalomra N. Kálmán, szb-titkár. — Szerencsére túlvagyunk azon az időszakon, amikor ha a művezető összecsapott szemmel nézett a beosztottjára, már szaladtak is hozzánk igazságtételért...

Alig kezdtünk hozzá a beszélgetéshez, máris kénytelenek vagyunk szüneteltetni. Csapzott hajú karbantartó nyitja ránk az ajtót.

— Kálmán bátyám! Ne haragudjon, mondták, hogy fontos ügyben tárgyal, de hát az én ügyem is fontos — rágja meg a szavakat, aztán máris a tárgyra tér: — Nem tudom, minek a zsebszámológép megmit-tudom-én-micsoda, de nekem legalább egy adyval kevesebb nyereséget számoltak!

— Voltál a bérszámfejtésen?

— Nem.

— Édes öregem, én semmit nem tudok csinálni. Menj fel G.-néhez, aztán majd ő elmagyarázza neked, hogy miért ennyit kaptál — tanácsolja az szb-titkár, de a másik csak nem akar mozdulni.

— Mondom, hogy nem ránk tartozik. Te vagy ma a nyolcadik, aki azzal jön hozzám, hogy nem stimmel a pénz. A G.-né az illetékes...

— Jól van! De az az érzésem, hogy hamarosan visszajövök — nyugszik bele ideiglenesen a fiatalember, és becsukja maga mögött az ajtót.

— Remélem nem kell lefestenem ezek után, hogy mekkora nálunk a vendégjárás — néz rám mosolyogva N. Kálmán. — Világos, mindenkinek a maga ügye a legelsőbb, csak én vagyok olyan mulya, hogy még a tavalyi szabadságom fele is benn van, az asszonnyal négy év óta készülünk üdülni, de a beutalót mindig átengedem valakinek, mert aztán hallgathatnám: bezzeg az szb-titkár a Balatonhoz kapott, földényben...

Telefon után kapkod, közben postát bont, elharapva a szájából kicsúszó „el-nézést”-eket. Meséli, mindenféle apró-cseprő ügyekkel keresik fel. Persze, hogy örül is neki, mert a bizalom megnyilvánulása, s akin tud, természetesen segít. Aztán papírcsomót nyom a kezembe.

— Olvassa közben! Legalább addig sem unatkozik!

Jegyzőkönyvek, beadványok. H. Tibor ügye. Kérelemmel fordult a gyár vezetőihez, hogy ismerjék el törzsgárdatagságnak azt az időt, amíg ő 1952-től hallgatóként egyetemi tanulmányait folytatta nappali tagozaton. „Indoklásul szeretném felhozni, hogy engem a gyár irányított tanulni, s így ez az idő úgy tekinthető, mintha munkaviszonyom folyamatos lett volna” — áll a papíron. A gyáriak a beadványt elutasították, erre a munkahelyi döntőbizottsághoz fordult, amely kedvező választ adott. A gyár fellebbezett.

— Joggal, hiszen a törzsgárdatagságot nem munkajog szabályozza, hanem a kollektív szerződés, ez pedig nem teszi lehetővé a tanulmányi évek elismerését. Főként harminc év után — kommentálja az esetet a szakszervezeti bizottság titkára. — Én mondtam Tibornak, hogy fölösleges írogatnia össze-vissza. Úgysem lesz igaza. Tudja, mivel jött? Hogy én furtam meg, hogy ha akarom, elintézhettem volna, meg ilyen a szakszervezet, mit tudom én mióta fizeti a tagdíjat, s ez volt egyetlen kérése. Mit csinálhatok? — tárja szét karjait.

Hasonló eseteket sorol, több mint két évtizedes mozgalmi múltja alatt volt mit intéznie.

— Nagyon vigyázunk arra, hogy a jogos panaszok, legyenek azok a legapróbbak is, házon belül megoldódjanak. Mostanában az emberek érzékenyebbek... Nem sajnáljuk az időt, aztán a dolgozók érdekvédelme fontos feladatunk, de nagyon kellemetlen nemet mondani!

Kikísér. A gyár betonudvarán sárga targoncák futkosnak, a szomszédos üzemcsarnok kapuján ki-be járnak. Gyors üdvözlések, biccentéssel, felemelt mutatóujjal. N. Kálmán izzadtságcseppeket törül a homlokáról, pedig a központi fűtést már ki-kapcsolták, az északi fekvésű szobában pedig aligha lehetett több plusz tizenöt foknál.

— Melegem van! — jegyzi meg. Látni is.

★

A szomszédos gyárat, bár több mint százéves múltja tekint vissza, nem a jövedelmező gazdálkodásáról emlegetik. Rossznyelvek szerint a népgazdaság job-

ban járna, ha azonnal lehúznák a redőnyt. Tavaly ősszel egy hónap alatt több mint százan léptek ki, bár már nélkülük is munkaerőgondokkal küszködtek.

— Néha az az érzésem, hogy nem is vesszük komolyan saját dolgainkat. Miért ne? Ha egy téeszt szanálnak, nyöghetik jó néhány esztendeig a terheit, a mi adóságunkat pedig az állam rendezi. Biztos megéri veszteségesen termelni is, csak én innen ezt képtelen vagyok belátni. Főként úgy, hogy hagynak életrevaló javaslatokat elkallódní — panaszkodik műszaki ismerősöm, aztán kiszakad belőle: — Ha egyszer itt szabad kezet kapnék, megmutatnám. . .

— Termelési tanácskozáson elmondtad?
— Mit? Hogy én akarok igazgató lenni?

— Az ötleteidet.

— Régebben. Egyiket-másikat figyelembe vették, de aztán nem nézték jószemmel, hogy mindenbe beleütöm az orrom. De ha majd nem minden időmet a gyártósorok mellett töltöm, nem hunyhatom be a szememet. . .

A randevút ő szervezte meg. Egyik kollégája tízmillió forintos megtakarítást eredményező javaslattal állt elő, papírra is vetették, újításnak szánva. Annyira egyszerű dologról van szó, hogy magától értetődőnek tartották bevezetését.

— Tízezerszámra rendelünk egy bizonyos műtyürt termékeinkhez valamelyik pesti cégtől. Kiszámoltuk, ha a nyugatnémet partnertől kérjük, felébe kerül. Nem beszélve arról, hogy pontosabban is szállít. Az árkülönbösből származna a tízmillió megtakarítás.

— Mit szoltak?

— Először: nem újítás! Másodszor: meg kell vizsgálni, kapunk-e valutakeretet a behozatalra, s aztán majd visszatérünk rá. . .

Két hónap elteltével újból összeakadtunk az utcán.

— Mi van a „mütyüörökkel”?

— Megérkezett az engedély az importra — újságolta a fiatal műszaki.

— Akkor minden oké!

Vízszintesen rázta a fejét.

— Hol van még az! A diri közölte, alaposabban végig kell ezt gondolni, nehogy a magyar cég megsértődjön. . . Nincs is égető szükség az NSZK-beli alkatrészekre, de legalább szorítsuk rá a magyar partnert, adja olcsóbban. Az is néhány millió költségcsökkentés, s persze nekünk is illene valamit kapnunk az ötletért — magyarázta a járdán állva.

A szokatlan és egyszerű megvalósításának göröngyös az útja, s ennél talán egy dolog a nehezebb: a különböző érdekek összeegyeztetése.

★

Régi, elhamvadt nyár emlékét viseli szívében J. János. A mondat szó szerint értendő. Az s.-i üzem szerszámkészítője tizenhat évvel ezelőtt szenvedett üzemi balesetet. A műhelyben sérült meg. Munkavégzés közben acélszilánk fúródott a

szívébe, a legjobb orvosok is tehetetlenek voltak, műtéttel sem lehetett eltávolítani az apró és konok fémdarabot. J. azóta könnyebb beosztásban dolgozik, másfél évtizeden keresztül havonta 950 forintot kapott jövedelme kiegészítésére és százötven forintot gyógyszerre. Nemrégiben az üzem megszüntette a járadék folyósítását azzal az indokkal, hogy nincs jövedelmkülönbség a többi szerszámlakatoshoz képest. J. János a vállalati munkaügyi döntőbizottsághoz fordult, s mert ügyében nem született kedvező fordulat, a megyei munkaügyi bírósághoz fellebbezett, ahol kiszámolták az átlagkereseteket, s megállapították: jogtalan a jövedelmkiegészítés megvonása, a vállalatnak továbbra is fizetnie kell.

— Az ilyen és ehhez hasonló ügyek nálunk mindennaposak — füzi hozzá az ügyet tárgyaló bíró. — Több száz évente, s meglehet a szerencse forgandó, a jog mindenkire egyformán érvényes. Hol a munkásnak, hol a vállalatnak kell igazat adnunk.

B. Gábor belenyugodott az ítéletbe. Gépezsmérnöki karra jelentkezett, magára vállalva a levelező tagozattal járó költségeket. Munkáltatója nem javasolta felvételét. Alig hogy túljutott az első vizsgákon, új munkakörbe helyezték, s előírták neki a mérnöki végzettség megszerzését, amelyre a friss beosztáshoz szükség is volt. Az egyetem befejezése után B. három hónap múlva beadta felmondását, amelynek következményeként a vállalat az öt év alatt kapott kedvezmények visszafizetését követelte.

— Jogtalanul! — mondják a bíróságon. — Ha utólag kötelezték az egyetem elvégzésére, legfeljebb az azt megelőző egy évre kifizetett összegre tarthatnak igényt. . .

★

A paragrafusok szükszavúak, s mindenkire egyformán vonatkoznak. Némelyekben úgy él a munkaügyi bíróság, mint olyan szerv, ahol a munkásnak mindig igazat adnak. M. János aligha híreszteli ezt. A megyeszékhely melletti húsfeldolgozó üzem dolgozójának szekrényében az ellenőrzés során másfél kiló húskészítményt találtak. Az üzem szigorú szabályai szerint öltözőszekrényben szalámit, felvágottat tárolni tilos, s lopásnak minősül. Erről M.-nek is tudomása volt. Annál inkább, hiszen hasonló dolog miatt már kétszer kapott fegyelmit. Az üzem vezetői több esélyt nem hagytak, azonnal felmondtak a dolgozónak. S ezt — „további fellebbezésnek helye nincs” megfogalmazással a határozatban — a munkaügyi bíróság is jóváhagyta.

A tárgyalások egymást követik. A folyosón hárman-négyen váraakoznak. Alperesek és felperesek. Az arcok szinte személyigazolványul szolgálnak. A derűs tekintetű, cigarettázó férfi, hóna alatt akatáskával, a vállalat jogi képviselője. Tőle másfél méterre, fotelba süppedve a vele egyivású másik. Homlokán vékony ráncok ugrálnak, tompuló érzékszervek-

kel, mereven nézi a szemközti fal világos festését, nyakkendőjét lazára engedi, feszélyezetten érzi magát. Ő a vállalat volt dolgozója. Mustrálgatják egymást, mind a ketten tudják már, ki lesz a munkaügyi per vesztese.

★

A b-i vállalatnál, miként a pártszervezet titkára fogalmaz, mindent elkövetnek, hogy megkönnyítsék a munkások ügyeinek intézését.

— Jó pár éve létrehoztuk a jogsegélyszolgálatot. Eleinte alig-alig vették igénybe a dolgozók, de ha ma megszüntetnénk, alighanem visszakövetelnék — állítja dr. H. István jogtanácsos. Hosszasan sorolja, miféle dolgokban kérnek és várnak tőle segítséget: válóper, tanulmányi szabadság, szabadság pénzzel való megváltása, telekhatárvíta a szomszédal. . .

— Van mi után búvárkodnom még este otthon is. Lassan univerzális leszek. . .

Az üzemi jogi felvilágosítás, úgy tűnik, mindenkinek kifizető. A gyár dolgozóinak, mert helyben és ingyen jutnak hozzá a számukra oly fontos információkhoz, s legtöbbször megnyugodva indulnak haza. Hasznos a gyárnak, mert csökkent a törtműszakok száma, a máról-holnapra való szabadságigénylés, amelynek hatása termelésben, árbevételben, hatékonyságban kamatozik.

Néhány esztendeje — talán tanácstagi választások előkészítésének jegyében — a helyi tanács vezetői látogattak műszak vége után a gyárba. Beszámolni jöttek, tájékoztatni településfejlesztésről, az államigazgatás korszerűsítéséről. A tanács elnöke pompás képet festett az újonnan létrehozott ügyfélszolgálati irodáról, elmondta, hány féle beadványmintát dolgoztak ki és sokszorosítottak. A hozzászólók közül valaki megkérdezte: „Azok közül a papírok közül nem lehetne néhány darabot a gyárba eljuttatni, hogy ne kelljen minden apróság miatt szaladgálnunk a tanácsra?”

Az ötlet hamarosan megvalósult.

— Nézzen nyugodtan körül! — ajánlja az üzem jogásza. — Van itt minden: úrlapok, hatósági bizonyítványok, lakásigénylő nyomtatvány, fejből lassan már számon sem tudom tartani.

Fiatalasszony érkezik a jogsegélyszolgálat hivatalos ideje alatt.

— Doktor úr! Tessék nekem megmondani, hogy milyen támogatás vagy kedvezmény jár a nyúltenyésztő-szakcsoportban. . . Attól függ, hogy belépünk-e! — teszi hozzá a fontosság kedvéért.

A jogtanácsos mosolyogva csóválja a fejét. Cinkosan kacsint felém, mintha előbbi szavait hallaná igazolva.

— Ne haragudjon! Ennek bizony utána kell néznem. Holnap délelőttös? — kérdezi a nőt.

— Igen.

— Műszak után ugorjon be hozzám, ígérem, hogy előkeresem magának — ad megnyugtató választ az érdeklődőnek,

majd miután újra kettesben maradunk, az előbbi gondolatot próbálja befejezni: — Ha ilyen apró dolgokra odafigyelünk, a dolgozók hangulata is jobb. Nekem jól esik, amikor az üzletben ruhát próbálok, s az eladó tanácsaival segít az öltöny kiválasztásában.

Az ablak üvege híven közvetíti a kinti eseményeket. Tisztára mosdott munkások igyekeznek kifelé a gyárból. Furcsa példa jut a paragrafusok emberének eszébe. Amikor a környező falvakból toboroztak munkaerőt új üzemcsarnokukba, nem a betanítás okozta a legtöbb veszélyeséget, hanem hogy az újakat rászoktassák a munka utáni fürdésre.

— Nagy ügyet oldottunk meg ezzel is...

★

Úgy tűnik, D. Andrásék álma valóra válik. Bement a gyár igazgatójához, mert saját ügyében nála még nem járt. Lefestette lakáshelyzetét, szemléletesen idézte fel a plakátokkal elleplezett penészfoltokat, a doh szúrós szagát, s igyekezett ki-
puhatolni, hogy a tanács által a vállalatnak ígért keretből mikor juthat hozzá új otthonhoz.

— D. elvtárs! Beadta igénylését vállalati lakásra?

— Azt mondták, fölösleges, mert csak öt év után jöhetünk szóba.

— Kitől kapta az információt?

— A kollégáktól, a szereldeből.

— A kollektív szerződésünkben akad egy kitétel, hogy eltekinthetünk a törzs-

gárdatagságtól, amennyiben fiatal és jó munkát végző szakemberről van szó. Maga pedig mind a két kitételnek megfelel. Ha jól tudom, vasárnapi műszakot rendszeresen vállal, a legutóbbi exportszállítmány határidőre történő teljesítésében nem kis része volt. Igaz?

— Ühüm... — mondta irulva-pirulva a dicsérettől a szerelő.

— Adja csak be azt a kérelmet. Persze, ha vállalkozik rá, hogy hosszabb ideig marad nálunk!

Azóta D.-ék fel-felülnek a helyijáratú autóbuszra, s az új lakótelepen ellenőrzik, hogyan haladnak az építők.

Egy üggyel talán megint kevesebb lesz.

M. Szabó Gyula

ÁFÉSZ-demokratizmus

ESEMÉNYJÁTÉK A FORMALITÁSOKRÓL

Az elődöt FMSZ-nek hívták. A zömmel 1948-ban alakult Földművesszövetkezetek kezelésükbe vették a volt nagybirtokok fel nem osztható „maradványait” — darálókat, magtárákat, cséplőgépeket és traktorokat —, aztán üzleteket, kocsmákat nyitottak. A jelszó nyomán — Egy falu, egy szövetkezet! — minden községnek megalakult a maga FMSZ-e, az ügyvitelt és a könyvelést pedig ellátta a hat-hét falut is kiszolgáló vándorkönyvelő.

A fejlődésben a körzeti Földművesszövetkezetek megalakulása volt a következő lépcső; szűk egy évtizede pedig sor került a cégtáblák cseréjére, s a bélyegzőkre is ekkor vették rá: „...és vidéke Általános Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet”. Az elnevezés többé-kevésbé sejteti, hogy az ÁFÉSZ-ek tulajdonképpen azt teszik, mint a volt FMSZ-ek — csak nagyban. Azaz: ellátják a szövetkezet tagságát — s az egész falut — „étellel-itallal”, tartós fogyasztási cikkekkel, felvásárolják a piacra szánt mezőgazdasági terméket, adott esetben pedig ezeket maguk termeltetik; s különféle szolgáltatásokkal, kölcsönzésekkel is foglalkoznak. A szövetkezetek gazdasági okokkal indokolt egyesülése még napjainkban is folyik, ennek eredményeként például a p.-i ÁFÉSZ munkáján egy egész járás ellátása, két-tucatnyi faluban élő szövetkezeti tagság közérzete múlik.

— Ha mammutszövetkezetekre van szükség, ám legyen. Az egyesülésekkel azonban olyan messzire került a tagságtól az ÁFÉSZ, hogy igencsak kevésbé érezhetjük a magunkénak —, dohog R. G.

Kié akkor hát az ÁFÉSZ? A szövetkezeti demokratizmus szerint a kisebb-nagyobb összegű — s a szövetkezet gazdálkodását segítő — részjegyek váltásával anyagi áldozatot is vállaló tagságé. A szövetkezet azonban hatalmas, a tagság egyszerre és egy helyre soha össze nem hívható; így jogait, beleértve a döntéseket is, közgyűlés helyett részközgyűléseken gyakorolja.

A színpadon nyakkendő elnökség, a valamikor mozinak használt terem vaslemezhez csavarozott székein bakancsos, berliner kendős szövetkezeti tagság. „Fél hét, ideje lenne már kezdeni!” — rikkantja elől a boltos. Hátam mögött pedig reménykedve jegyzi meg Válócziné: „Ma valami új sorozat kezdődik a tévében, szeretnénk megnézni”.

Balgaság — nézek a kezemben tartott, a Rákóczi Nyomdában 13 ezer példányban sokszorosított meghívóra. A napirend ugyanis „félmeternyi”. Igaz is, az általános fogyasztási és értékesítő szövetkezet részközgyűlésén vagyunk: itt hallgatjuk meg az igazgatóság beszámolóját; fogadjuk el a tervet; „dön-

tünk” a tagsági érdekeltségi alap felosztásáról; itt módosítjuk az alapszabályt; titkosan és nyíltan választunk mindenféle helyi és felsőbb vezetőt — viszik a szavazatainkat a központba, összesíteni.

Mindenekelőtt tehát szavazunk. Negyven kéz emelkedik a magasba, kérdés-javaslat-ellenszavazat-tartózkodás nélkül jóváhagyjuk a napirendet, a jelölő és szavazatszedő bizottság öszszetételét. A munkabizottságok tehát annak rendje és módja szerint megválasztattak, bár a 116 meghívott szövetkezeti tagból csak negyven van jelen. De bejelentik, hogy harminchatan „igazolton” hiányoznak, ezért a részközgyűlés határozatképes. Mellesleg, az „igazolton” meg nem jelenteket nem számolja senki, éppen annyi a számuk, amennyi szükséges. („Az indokoltan távollevőket le kell vonni az összes taglétszámból és a megmaradt létszámot kell viszonyítani a megjelentekhez, a határozatképességet ennek megfelelően kell megállapítani.”)

Az ÁFÉSZ ez évi célkitűzéseiről hallgatjuk a központ kiküldöttjét, közben „dolgozik” a jelölő bizottság. A kocsmáros — ezúttal elnöki minőségében — az ülünkbe nyomakodik, a negyedik széken ülő Vinczénéhez hajol. Gépelt papírlapot nyom a kezébe.

— Hallotta, Manyika, maga is tagja lett a jelölő bizottságnak. Itt a lista a jelöltekről, nézze meg! Bár, úgysem ismer közülük senkit...

„Sosem lesz már vége, ideje lenne kezdeni a sorsolást!” — morognak egymás között a jobbára idős asszonyok; de a kiküldött csak beszél, beszél, beszél: „...értékesítésünk megszervezésében az árualapok biztosítását a társadalompolitikai feladatok megvalósításának jobb segítésére kívánjuk felhasználni, előtérbe helyezve az egészséges táplálkozást, a nők háztartási munkájának könnyítését, a munkásellátás javítását...” — olvassa rendületlenül a 25 példányban stencilezett beszámolót.

Ki figyel oda? Senki. Minek is, amikor az innen-onnan összeollózott közhellyel traktálják a tagságot. Amikor a szépen hangzó, mégis semmitmondó — és főleg ide nem illő — beszámolóban el sem hangzik a falu neve. Hivatkoznak a nők háztartási munkájának megkönnyítésére — mert manapság ez a divat, határozat is van rá, a beszámolót meg le lehet fűzni, a „teljesítés” kipipálható —, de szó sem esik arról, hogy tizenegy órakor még ott állnak az asszonyok a bolt előtt, kenyérré várva.

A beszámoló azonban folytatódik tovább, le van stencilezve, azt kérem fel kell olvasni. „A termeltetés területén fokozottabban kell törekednünk a háztáji és kisegítő gazdaságok termelésének segítésére, az innen felkinált, minőségnek megfelelő áruk felvásárlásának és továbbértékesítésének fokozására, a szakcsoporthi tevékenység szervezeti és működési szabályzatnak megfelelő működésének biztosítására.”

Szép. És ismerős szöveg. Igaz, azt nem említik, hogy soha nem volt még olyan szervezetlen a felvásárlás, mint tavaly. Hogy a leszedett áru fászládákban és vesszőkosarakban töppedt, az előbb szép szóval, majd indulattal reklamált göngyöleg híján.

A továbbiakban megtudjuk, hogy az egyesült szövetkezetnek 744,6 millió forint összegű bevételt kell az idén elérnie. Később meg is „szavazza” ezt mindenki, bár nem hiszem, hogy egyetlen résztvevő is emlékezne a tervszámra. Végül: „Gazdálkodásunk eredményeként 13,5 millió forint összegű nyereség realizálódik, amely 7,1 millió forinttal, 34,4 százalékkal kevesebb az 1979. évinél. A jelentősen csökkenő nyereség miatt beszűkülnek továbbfejlesztésünk lehetőségei is.”

A milliókat meg a „beszűkülést” ugyan nem érti senki, mégis viszonylag csöndes a tagság. Vár, látszólagos türelemmel. Még fel is lélegzik, amikor a napirendnek megfelelően feláll a területi — helyi — intéző bizottság elnöke: talán most lesz szó rólunk. A faluról, az ellátásról, mindennapi gondjainkról.

Csalfa remény. Bázis-terv-tény-százalékok — ennyi az egész, kissé összezagyváltan előadott mondandó az elmúlt évről. A máról, a holnapról egy hang se.

— Tessék, elvtársak, szóljanak hozzá!

Hosszú csönd. Igaz is, van mihez hozzászólni?

— A brosúrákból, állásfoglalásokból és irányelvekből mi-xelt beszámoló itt a faluban nem vitaalap. Pontosan egy évvel ezelőtt, egy hasonló gyűlésen, megtagadtuk a formális, semmitmondó, a helyszínt és a megjelenteket érdeklő tényeket egyaránt figyelmen kívül hagyó beszámoló meghallgatását. Csöppnyi, ártatlan — és eredménytelen! — lázadás volt ez — emlékezik egy zöldségtermesztő.

— Nézzék, mi is tudjuk, hogy ez fölösleges, máshol is morognak az emberek az időrablás miatt — mondta akkor a kiküldött. — Értsék azonban meg, ez a szabály. A törvény! Az ÁFÉSZ beszámolóját, meg a tervet minden részközgyűlésen jóvá kell hagyni.

Jóváhagyjuk, bánná a fene, de legalább egy passzus ró-lunk is szólhatna benne. Így azonban hiába agitál kényszere-detten a részközgyűlés helybeli levezető elnöke — aki melle-sleg az apám —: „Kezdheti, emberek, mindjárt a második hoz-zászoló is...”

Igaz, a hallgatásnak más oka is van. A hosszan tartó cse-ndet végre megtöri a területi intéző bizottság elnökének elégedett hangja: — „Akkor, emberek, semmi gond, semmi probléma...” S a hamis nyugalmat árasztó kijelentés nyomán a színpad felé löki jobb kezét az első szólásra jelentkező:

— Nagyon rövid leszek, csak erre a nagy szótlanságra kí-vánok magyarázatot adni. Eszerint bebizonyosodott már, hogy teljesen fölösleges felállni a székről, mert a bajainkra a hely-színen mindig rábólintanak, de aztán a kutya sem foglalkozik velük. Alig három hete, hogy a falugyűlésen — az ÁFÉSZ ki-küldöttjének jelenlétében — kritizálták a több kilónyi rozsdá-VAL, csigával, mindenféle szeméttel vegyített fűtolajat; elmond-ták, hogy két esztendeje nem lehet tápot kapni; hogy negyed-éve bádögödörben mossák a falu kocsmájában a poharakat... hogy... Mi történik ezek után? Még arra sem méltatják a fa-lut, hogy reagáljanak az észrevételekre, legalább a szövetkezet gyűlésén. Ezért a csend, belefáradtunk az ismétlésekbe.

Mint a zsilip mögött kitoráni készülő, majd kibuggyanó víz-tömeg, olyan erővel töri darabokra a csendet az indulat; a színpadon elhelyezett asztal mögött ülők lázasan jegyzetelhet-nek: nincsen hentesáru, rosszul értelmezett takarékoságból nem világítanak kellően az italboltban, tisztességtelen, terme-lői kedvet szegő sápot szed a szövetkezet a felvásárlásban, ruszli, azaz pácolt hal kellene, kasza-kapa-köszörűkő is lehetne a bolt-ban. Pestre menjen érte az ember? Egyre jobban belejövünk az igények sorolásába, valaki már ott tart, mintha egy nagy-városi gyűlésen szólna: mirelitárukat is kínálhatna a vegyes-bolt. Kínos pillanatok következnek, a hozzászólók között a kül-döttünk áll fel:

— Nehéz helyzetben vagyok. Az jár a fejemben, hogy mit gondolnak rólam az emberek: hogyan képviselem érdekeiket a szövetkezet küldöttgyűlésén? Csakhogy én ott is szóvá tet-tem az idegborzoló táphiányt, meg azt is, hogy egy ócska bá-dögödörben mossák a poharakat, a hónapok óta rossz víz-csap mellett. Csak az a baj, hogy ott sem, meg azóta sem kap-tam választ. Nem is tudom, mi értelme van így ennek az egész küldöttségnek.

Indulatos szavait hallgatva felidézem, hogy egy alkalommal ugyanez az ember azt mondta: nem volt addig semmi baj, amíg „kis szövetkezet voltunk”. Egyvalaki ezerféleképpen foglalkozott, mégis mindennek volt gazdája.

Ma csoportok-osztályok-főosztályok vannak, de az „apró-ságokra” nem jut idő. Igaz, másra — a kereskedelmi, ellátási, szolgáltatási és termeltetési tevékenység szervezésére — sem nagyon. Pedig... Mindig mosoly szalad az arcomra, amikor eszembe jut az egyik „vendéglátóipari egység” vezetője:

— Ha bemegyek a központba, azt sem tudom, kihez szól-jak, annyian ülnek körül egy íróasztalt, felállni meg egy ember sem akar, nehogy „elfoglalja” valaki a helyét. Legközelebb az-tán megint ott ül egy új pofa, azt sem tudom, mi a titulusa, ke-gyelmesnek... félkegyelmesnek illik-e szólítani...

Az emlékidezés alatt már-már széles folyammá duzzadó vi-ta nehezen ér véget, a kiküldöttek hiába lökdösik a levezető elnök könyökét: „Zárd már le a hozzászólásokat!” Az nem en-ged, ellenben biztatja a jónépet: „Mondják csak, emberek!”

De egyszer a panaszkodásba is belefáradunk, következnek a válaszok. Feláll az egyik kiküldött, pártunk helyes politikájáról értekeznek — húsprogram és kistermelés így, meg úgy — majd „válaszol”:

— A tápellátás központi kérdés. Értsék meg azonban, emberek, időnként akadozik a szállítás, jelentkeznek a gondok.

Mondja tovább rendületlenül, a részközgyűlés meg felröhög, itt-ott még az elnökség drapériás asztala mögött is felvillan egy-egy kínos mosoly. Hogyisne, amikor ez a szövetkezeti vezető úgy válaszol, hogy azt sem tudja, miről van szó. Itt ugyanis nem rendszertelen szállítást reklamálnak, hanem amiatt sirnak, hogy kerek két esztendeje egy kiló tápot sem láttak a szövetkezet lerakatában. De a kiküldött elvtárs azért meglehetősen nagy lelki nyugalommal kijön a részközgyűlésre, anélkül, hogy tájékozódna: mi is a „helyzet” abban a faluban, ahová „kiszáll”. Meg kell hagyni, az ilyen felkészüléssel jókora becsületet ad a részközgyűlésnek. Ideje nem volt talán, a hozzászólásokra azonban odafigyelhetett volna. Legalább.

Az ifjabbik kiküldött azt mondja: nem értették a legelső hozzászólás kérdésének lényegét.

— Egymást nem értettük — hangzik higgadtan az „ismétlés”. — Kérdésem nincsen, hiszen arra úgyis rábólintasz: igazad van! Mindenki ezt teszi, aki idejön a faluba, aztán mégis minden marad a régiben. Még csak számon kérni sem tudjuk az ígéretet, mert a legközelebbi gyűlésre úgyis más jön. Legközelebb te sem ülsz majd ezen a színpadon! Kérdés helyett hát azt mondtam el, milyen csekély a súlya a szavunknak. Aminél talán csak a kényelmes bólintás, a könnyelmű-felelőtlen ígéretések súlytalanabb.

Kérdés hát nem volt, válaszolni nem kell — ebben egyetértünk.

A válaszadások után szavazunk ismét, merthogy vezetőséget-vezetőségeket-küldötteket kell választanunk. A jelölő bizottság elnöki tisztét ellátó kocsmáros kiáll a publikum elé:

— Titkos szavazással kell megválasztani az ÁFÉSZ elnökét és a felügyelő bizottság elnökét minden részközgyűlésen, a szavazatok azután összesítik. A szövetkezet elnökének javasoljuk M. J., a felügyelő bizottság elnökének pedig P... P. J. elvtársakat.

— Kik ezek? Nem ismerjük őket! — kiabál egy nagy darab bányász, határozottan a színpad felé.

— Dehogyan nem, te Lajos! M. J. elvtárs már húsz éve a szövetkezetünk elnöke. Ez a P... — próbálja kibetűzni a nehezen kimondható nevet —, hát... ezt én sem ismerem — vörösödik el az éppen felelősségteljes tisztét gyakorló jelölő bizottsági elnök.

— A banktól... aki a banknál volt... — sűgják a színpadról.

Magyarázkodás jobbról-balról, majd újból közlik, ideje sort keríteni a titkos szavazásra. A szavazatszedő bizottság elnöke ki is osztja a néhány négyzetcentiméteres — gondolom, ugyancsak 13 ezer példányban sokszorosított — cetliket, rajta a két névvel. A bizottság gyorsan dolgozik. Egyik tagja nyomja a kezébe a cédulát, a másik pedig gyűjti össze. Talán a terem feléig jutnak el, amikor megúnják ezt az aprólékosságot, az egyik széksor mellett megáll a két ember.

— Hány szavazólapot szedtél eddig össze?

Amaz mond egy számot, majd a bizottság elnöke az előbbi markába szurkolja a további cetliket. Hangosan számol, egészen addig, amíg a „leszavazást” tanúsító cédulák száma a társa kezében el nem éri a részközgyűlésen megjelentek jegyzőkönyvben rögzített számát.

Kész, vége. A kiküldöttek átveszik a szavazólapokat, viszik az ÁFÉSZ központjába; lehet összesíteni a többi község szavazataival. A műveletnél majd kiderül: a tagság megválasztotta-e (?) az ÁFÉSZ és a felügyelő bizottság elnökét.

Végre, a gyűlésre csalogató-marasztaló sorsolás! A részközgyűlés fellelegzik, hamarosan itt a gyűlés vége, ráadásul jó néhányan némi aprópénzzel vastagabban mehetnek haza. A terembe való belépéskor mindenki kapott egy számot, a párja most ott van a kalapban.

Talán egész este először érdekli valami az embereket, izgalommal vegyes kíváncsisággal várják: kik is lesznek a szerencsés nyertesek, kinek nem kell holnap a boltban fizetnie. Egy öregasszony hangosan zsörtölődik, „úgyis kicsinálták az egészet!”, aztán el sem akarja hinni, hogy az ő számára húzták ki a százforintos vásárlási utalványt.

Lassan azonban elfogy minden utalvány, nincs több nyerevény. Nincs többé, ami itt tartaná az embereket. Tódulnak kifelé az ajtón, a kocsmáros pedig viccesen elkiáltja magát:

— Senki ne feledje, hogy a vásárlási utalványokat az idén csak a kocsmában lehet beváltani!

A propaganda fogást néhányan még hallják, az elnöki zárót aligha. A kifelé hömpölygő emberfolyam vége tolong az ajtóban, amikor a részközgyűlés levezető elnöke „bezárra” a tanácskozást.

Késő este van, de e nevezetes alkalomból még kinyit a kocsmát. Itt jegyzem meg a kiküldöttek, az ÁFÉSZ egyik vezetőjének:

— Egyszer elhagyhatnátok a sorsolást. Kíváncsi lennék, elmennek-e a gyűlésre vagy hárman?

Nem szól, de a választ mind a ketten jól tudjuk. Egy deci bor mellett aztán legalább háromszor megnyugtató: „Egyébként teljesen igazatok van...”

— Tudom. Ti meg helyeselték — a gyűlésen. A pohármosásra is, ugye, egészen addig, amíg valaki fel nem jelenti a szövetkezetet a KÖJÁL-nál. Valakinek drága multság lesz...

Egyetértenék még sokáig, de a kiküldöttet sürgeti a gépkocsivezető: menni kell, a kocsi X faluban várja X. elvtárs. Ott is, másutt is részközgyűlés van. Vakulásig és orrvérzésig.

Két tucat faluban hallgatjuk és szavazzuk meg a mérleget, választunk elnököket, meg aztán mindenféle helyi elnököket-taligákat-küldötteket. Mindenütt ugyanaz a napirend — még egyszer: 13 ezer példányban sokszorosította a nyomda a meghívót, s mindenütt a huszonöt példányban stencilezett beszámólót olvassák fel.

A gyűlésezés pedig megy tovább. Néhány nap múlva zöldségtermesztő szakcsoport ülésén vagyunk, a kiküldött pedig előveszi a „stencilt”, merthogy az ÁFÉSZ fennhatósága alatt dolgozó szakcsoport önálló részközgyűlési egységnek számít.

— Te, fiú, tedd el gyorsan azt a papírt, meg se kísérelj felolvasni! Itt renitens emberek ülnek.

A kiküldött új ember és engedékeny. Így hát ezen a gyűlésen tényleg arról van szó, ami odatartozik: termelésről, szakcsoportiról, felvásárlásról. Azaz, a szakcsoport ügyeiről — a szakcsoport összejövételéről.

Vaskos hiányosságokkal (?), persze. Elvárják ugyanis, hogy hagyjuk jóvá az egész ÁFÉSZ célkitűzéseit, például: a ruháipari cikkek forgalmát 4,5 százalékkal kívánják növelni. Tényleg: mi van, ha a zöldségtermesztő szakcsoport azt mondja, ez a tervszám, kérem, nem jó, legyen öt, hét vagy kilenc százalék? Szóval, ezt meg kellene szavazni, de bármennyire is kérjük, azt nem tudja a szövetkezet, mennyit forgalmazott a szakcsoport az elmúlt évben. Szövetkezeti mérleg és szövetkezeti terv van a szakcsoport gyűlésén, de szakcsoportiról mérleg-forgalom-jöve-

delem stb. nincs. Válaszolni se tudnak rá. Egy idősebb, talán két évtizedes szövetkezeti múlttal is rendelkező férfi meg is jegyzi:

— Hogy van ez? Miként készült el az ÁFÉSZ mérlege, ha az az összesítés nincs meg, ami része a mérlegnek? Mi pedig egyébként is erre, a mi munkánk eredményére volnánk kíváncsiak. A szövetkezet küldöttgyűlései pótolni is kell ezt a mulasztást, mert a részmérlegek hiánya akadálya a küldöttgyűlés megtartásának.

Nem volt akadálya. Megtartották, sőt, azóta már meg is ismételték.

— Hallottad? Visszatapsolták a küldöttgyűlést, mert elcsesztek valami szavazást — újságolja a szövetkezet egyik bennfentes alkalmazottja. — Rosszul választották meg az elnököt, vagy mi, valami fejes meg felfigyelt a szabálytalanságra, ezért újra össze kellett hívni a küldötteket. A szövetkezet jogászána és az egyik főosztályvezetőnek — ők a ludasok — részvételt is kell fizetni. Csak nehogy a szívedre vedd... hamarosan megkapják jutalomban.

A küldöttekért autók mentek, egy délután a járási székhelyen újra összeült a küldöttgyűlés. Félórára csupán. Leszavazni, immár helyesen, szabályszerűen.

Kiköszörülendő a csorbát, ami a szövetkezeti demokratizmuson esett.

Kelemen Gábor

Mondd, mit tehetnék

— A tizenhét oldalas jegyzőkönyvből letette élelem a tizenhetedik oldalt és azt mondta: írjam alá. Hol van a többi? — kérdeztem. Ezeket úgyse szokták elolvasni — vetette oda. De én szívesen elolvastam volna — mondtam neki. Jó, majd akkor odaadom — válaszolta mérgesen. Persze, azóta se adta ide. En vizont aláírtam. Háborogva, zsörtölődve, de aláírtam.

— A háborgás, morgás semmit nem jelent. Aláírtad. Ez a tény.

— Mit tehettem volna?

*

Mit tehetnék, mit tehettem volna? — halljuk a kérdést itt is, ott is. Mintha nem tudatosulna bennünk — nem hisszük el? —, hogy a közéletet mi magunk alakítjuk, s mindenért viselünk — közvetve vagy közvetlenül — felelősséget.

— Nem azonos, hogy az embernek viszonya vagy köze van a világhoz — lát neki a magyaráznak a pedagógus, aki másodállásban ideológiai oktatással foglalkozik. — Viszonya mindenképpen van, már azáltal is, hogy él, dolgozik. Erre mondta Marx — vagy Engels? —, hogy „teszik, de nem tudják”. Itt tehát még nem tudatosul az ember szabadságlényegűsége. Pedig fontos lenne, hogy tegyék, de tudják is! Ekkor volna köztük a világhoz és csak ekkor fejlődhet ki a demokrácia.

— Tehát ön szerint kizárólag intellektuális föltétele van annak, hogy köztünk legyen a világhoz?

— Nem. A politikai, ideológiai ismeretek birtoklása, az általános műveltség kevés. Személyiségjeggyé kell, hogy váljon a demokráciára való igény. Az ember erkölcsi kötelességének érezze, hogy köze legyen emberi és tárgyi környezetéhez. Régi meggyőződésem, páran megmosolyogtak miatta, hogy a történelem mindenkiére személy szerint kiosztotta a maga feladatát...

Tetszik a gondolat, bár csöppet sem új. De alkalmat ad „műveltségem” fitogtatására.

— Németh László írta a *Tanúban*: „Az ember csak a maga dolgára vállalkozhat; soha nagy dolgokra.” Erről van szó?

Határozottan bólint, jólesően nyugtázom. — Pontosan. De a maga dolgát sem tudja mindenki. Pedig tudnia kellene.

— Miért nem tudják?

— Mert vannak olyan ellentmondások, amelyek a tudatosulást nehezítik. Kollektivistában élünk, kollektív érdekek kellene hogy hassanak, de olyan a gazdasági helyzet, hogy az emberek gyakran elfordulnak a közösségtől. Mit kell ma csinálnia például egy magafajta fiatal embernek? Hajtani, mert hiányzik a lakás, a bútor, a kocsis, az utazás... Nem is a javak szükségével van a baj, hanem azzal, hogy a javakat nem csupán munkával lehet megszerezni, hanem néhol ügyeskedéssel, helyezkedéssel. S az ilyen megnyilvánulások száma mintha sokasodna...

Úgy érzem, most találtunk rá a tulajdonképpeni témánkra, de ezen a ponton éles kanyarral térhetnék el tőle. Marasztalni próbálom:

— Mit tesz ezek ellen ön?

— Én tanítok egy második osztályban. Ezeket a gyerekeket igyekszem tényleg dialektikus szellemben nevelni. Megpróbálom a gondolkodás kényszerét kialakítani bennük. Ez egyébként a politikai érzék beplántálásának is a módja, mert politikailag megbízható — véleményem szerint — az, aki józanul, racionálisan gondolkodik.

Lekerekített gondolatok. Szeretnék köztük piszkálni, hogy valami szúrós, hegyes dolog akadjon az ujjamba.

— Megelégszik avval, hogy húsz-harminc kamasznak rendet rak a fejében?

— Nem tartom kielégítőnek. Közéleti fórumokon is ki szoktam fejteni „hajmeresztő” nézeteimet. De egyebet mit tehetnék?

Egyet nem érteimemet fedezendő tekintetem elkalandozik a könyvsorra. Egy kötet fekszik keresztben a többi tetején. Károlyi Mihály: Egy egész világ ellen.

*

„Mint ahogy az orvosló csodatevők és csodakurák a természeti világ törvényeinek nemismerésében gyökereznek, akképpen a

szociális csodatevők és csodakurák a szociális világ nemismerésében...” — írja Marx egy helyen. Ez az aforizmának is beillő gondolat motoszkál a fejemben, mikor szobrász ismerőssel beszélgetek.

Műtermében kisebb és nagyobb, kész és félíg (?) kész agyagfigurák, faragványok egymás hegyén-hátán. A sarokban magányosan áll a nagy mű, amit nem adna a zsűri megszabta értéken alul. „Annyit nekem is megér” — mondja, majd átmenet nélkül kijelenti:

— Minden társadalom egy koordináta-rendszer, ami tulajdonképpen rácsrendszer.

Váratlan, ennél fogva meglepő közlés, amit nem is állhatok meg szó nélkül.

— Képzeltelmozdító hasonlat.

— És a közöm a világhoz kérdése úgy merül fel: közöm a rácsához — mondja rendületlenül tovább.

Agyaglepény hever az asztalon. Apró kész-félével abba rajzolja bele a rácsmintát.

— Itt vannak a lyukak, amikbe kerülhetsz. Előre látod, hova juthatsz, s ha ott vagy, meddig érhetsz, mi fér el belőled a keretben. Megeshet, hogy választhatsz, vagy átélhetsz egyik lyukból a másikba. De csak a közeli állnak nyitva előtted és ott is meg vannak szabva a határaid. Föl kell vinned a rács formáját, erre az életben előbb-utóbb rávisz. Mert, ha üresen haysz egy-két sarkot, vagy valamelyik oldalon kitéremkedsz, kihullasz az egészből.

— Te mit teszel a rácsforma újratermelődése ellen?

— Szobrász vagyok. Szoborral tudom magam a leghatásosabban kifejezni. Ezért követ faragok, vagy agyagot gyúrok. Ha jó szónok lehetnék, akkor prédikálnék; ha író válhatna belőlem, akkor regényeket tennék az asztalra. De ilyesmire nem vagyok alkalmas. Tehát maradnak ezek...

Körülmutat a szobrokon. Olyan szuggesztíven, hogy magam is rájuk bámulok, mintha még soha nem láttam volna őket. Végigsimítom az egyiket.

— Ezekkel lehet világot formálni?

— Remélem. Az biztos, hogy én a szobrászatot soha semmilyen kétes célú parancshoz vagy érdekezhez nem igazítottam. A közösségnek fontos tartalmat keresek és próbálok kifejezni. Olyat, amely a jobbik részedet birizgálja.

Tűnődve elnéz rólam. Szeme egy apró, kétfigurás szobron állapodik meg. A kis mű megragadja az ember figyelmét. En azt a címet adnám neki: Birkózók.

★

— Az a csoda ebben a gazdaságban, hogy össze sem beszéltünk, de ha az ország bármelyik végébe megy, minden főmérnöktől ugyanazokat a panaszokat hallja. Mégis mindig a vállalati vezetők a hülyék. Pedig mindannyian csak nem lehetünk azok.

Zsebkendőnyi, de pazarul berendezett irodájában már tucatszor beszélgettem ezzel a műszaki vezetővel. Ezt a sirámát most három harmadszor. Alkalmassint ideje megkérdezni tőle, s meg is teszem:

— Elég-e az, ha egy mai magyar főmérnök csak ironizál a dolgokon, vagy netán valamennyi felelősséget is magára kell vállalnia.

Összeszűkült szemmel pár másodpercig maga elé meredve gondolkozik. Nem láthatni rajta: sérti-e a kérdés, vagy csak a szavakat rágja meg.

— Nézze... Jár hozzánk mindenféle bizalmas kiadvány, amikben rólunk, magyarokról szóló külföldi cikkeket közölnek. Mind azt írja, hogy Magyarország a lehetőségekhez képest nagyon jól áll. Mintha még tartaná magát a nézet, hogy „Magyarország a keleti tábor legvidámabb barakkja”. Ezt még alá is támasztják adatokkal és kétségtelenül van igazságtartalom a megállapításaikban. Persze mi, akik itt élünk, nagyon jól tudjuk, hogy egy másik reflektor fényében ugyanezek az adatok egész másképpen fluoreszkálnak.

Élvezettel mondja ki az utolsó szót. Nekem is tetszik, le is írom, közben a mérnököt visszaterelem az eredeti kérdéshez.

— Tehát akad mit tenni az irónia mellett.

— Tudja, én született nonkonformista vagyok. Szerintem ez alkati kérdés. Olvasta a Caine hadihajó történetét? Olvassa el. Ott szemben állt egy kozák típusú, katonás, sarkos szabályzatember: a kapitány meg a nonkonformista hős. A regényben ez utóbbi kekedik felül. De amikor már győzött, egy ügyvéd megmondja neki: igaz, hogy győztél, de azért te egy csirkefogó vagy. Mert lehet, hogy ezek a szabályzatemberek szűkebbek, merevek, de igenis ilyenek vezetnek győzelemre háborúban a hadsereget. No, ezért mondom, hogy bár valaki ezt megérti, mellre is szívja, és mégis nonkonformista marad, az már alkati hiba lehet. Én se tudom ezt levetkőzni. Igaz, nem is próbálom. Amit magának a szabályozókról mondtam, azt szóvá tettem nagyobb nyilvánosság előtt is. Ezt tudom tenni és teszem is. Bár sokszor furcsán néznek rám.

A főmérnök — többek közt — azt a gyöngéjét panaszolta a szabályozórendszernek, hogy a gyarat csöppet sem ösztönzi az egyébként agyonpropagált termékszerkezetváltásra. Ő ezt hobbiból erőlteti.

— Miért vállalkozik ilyen kockázatos „hobbira”?

— Látott már maga vizslát vadászni?

Megrendíthetetlen őszinteséggel rántom le a leplet műveltségem eme fogyatékoságáról.

— Nézzen meg egyet valamikor. Ezt a kutyát évszázadok alatt arra tenyésztették ki, hogy bizonyos helyzetben meghatározott módon viselkedjen. Megy a vadász előtt és amikor megérzi a vad szagát — illatát, bűzét, ahogy tetszik —, elindul feléje, hogy nem is lehet fékezni, megy. Mikor odaér, a fácántól egy-két méterre lekushad és megmerevedik olyan pózban, mintha villámcsapott volna bele. Orrával a fácán felé mutat és így marad, ha kell, negyedórán keresztül is, amíg a vadász oda nem ér és nem lő. Engem az egyetemen kialakítottak egyfajta munkára: műszaki tevékenységre. Ha belépek egy üzembe, egyből azt figyelem, hogy mit lehet ésszerűbben megoldani.

A köztünk álló lapos dohányzóasztalra nyúl.

— Hogy ezt a naptárt jobb így megfordítanom, mert akkor innen is el tudom olvasni, mi van ráírva, nem kell odamennem, ahol

maga ül. És ezt csinálom, ha ösztönöznek rá, ha nem. Másként nem tudok viselkedni.

— Nem inercia ez? Vagyis: a vizsla egy életen keresztül vizsla marad. De ha csak tehetetlenségi nyomatékról van szó, az idővel gyöngül.

— Ez is alkati kérdés. De különben a vizsla vadászószőnye is gyengül, ha megmerevedett pózában ahelyett, hogy a fácánra lőnének, őt rúgják orra.

Mikor kiléptem az irodából, akkor értettem meg az allegória záróképének értelmét.

★

Teszi, de tudja is (ahogy a korábban megkérdezett pedagógus mondaná), hogy mit, miért csinál szakszervezeti titkár ismerősöm, aki nemrég került ebbe a pozíciójába, s most javában hajtja a lendület, a tenni akarás. Néha talán túlbuzog benne a jószándék, így aztán élete nem szűkölködik összehúzóerőkben.

— Gyakorlói újabbán meg akar fúrni. Korábban elintézte, hogy egy közeli hozzátartozójának adjon a cég kétszáz ezer forint lakásvásárlási kölcsönt. Most azt szeretné, hogy ezt a pénzt ne kelljen megadniuk. De én nem járulok hozzá és már az igazgatónkat is sikerült magam mellé állítanom ebben a kérdésben. Gyakorlói ez miatt vicsorog rám.

„Gyakorlaira” egyébként régebben is, mástól is hallottam panaszt. Az a kép bontakozott ki — halványan — előttem: az illetőnek nem tetszik, hogy a fiatal szakszervezeti titkár a korábban üres formaként kongó tisztséget most — zurnalisztikai panellel szolván — megtöltötte tartalommal. „Tényező” lett, mert ténylegesen köze van a dolgokhoz. Ámbar tájékozatlansága, közéleti járatlansága miatt „felemás helyzetben” éri magát, s ez gyöngíti. ellentmondásossá teszi egyébként kétségtelenül jó szándékú működését.

— Mint szakszervezeti titkár és mint párttag is felemás helyzetben vagyok. Ha valamit titkárként esetleg megvétőznék, akkor magasabb fórumon kell egyeztetni az álláspontot. És ott végső soron nekem kell engednem, hiszen köt a pártfegyelem.

Kortyol kettőt a sörből, ezt az időt használom föl arra, hogy hitetlenkedésemnek hangot adjak.

— Volt már ilyen eset?

— Nem. Egy személyi ügyben morfondíroztam a vétőről. Valakit nem tartottam alkalmasnak arra a posztra, amire javasolták. De tudtam, hogy „fent jól fekszik”, ezért végül én is bólintottam inkább.

„Mit tettem volna?” — hallom lelki füleimmel az alapkérdést. Legyinteni, bólintani könnyebb volt, mint vétőzni lett volna.

— Mint párttag is eléggé felemás helyzetben vagyok. Mert követelmény egyfelől, hogy lépjek fel a hibák ellen. Másfelől viszont, ha ezt csinálom, egyből kapok egy címkét: önféjű! Sajnos, nem érzem, hol a határ, ameddig a bírálat építő és amin átlépve „önfejűvé” válok. Tartok tőle, hogy személyes érdekszférák peremén húzódik ez a vonal és ezért szinte soha sem látható. Még akkor is bele-belelépek, ha kínosan vigyázok rá, hogy a bírálatom elvszerű legyen.

Megrágott, megformált, kerek gondolatok és könnyen érthetőek. Mint a féligazságok általában!

— Te nem kapsz bírálatot? — törlöm le a sört a bajuszomról.

— Dehogynem. Ez hozzátartozik Gyakorlói harcmodorához. Persze nem ő mondja el. Szócsőnek egy régi kádert használ, aki még harmadik Mátyás idejéből maradt ránk. Hét elemije van, nekem felsőfokú végzettségem. Ez is szálla a szemében. A múltkor mondtam az igazgatónak: Tárkányfy elvtárs, maga kandidátus. Mi lenne, ha a maga munkáját a portás bírálná meg?

S jót nevet a viccén. Nem ismervén föl, hogy ezzel a tréfával mintha máris valamiféle arisztokratikus pózba kezdene belemeredni.

— Te szavaztál erre a régi káderre?

— Igen. Gyakorlói rávett. Azt mondta, hogy ha ez bent van, kevesebb bajt kever, mintha kint lenne. Nem láttam át a szitán.

— Ilyen helyzetben mit tudsz tenni a közösséget?

— Nagyon sokat. Erre nem lehet panaszom. Rávezethetem az embereket a különféle problémák megoldására. Hatásköröm révén sok mindenben intézkedhetek, ezáltal gyorsíthatom a jó folyamatokat. Egyes jó embereknek megkönnyíthetem, hogy a középontba kerüljenek. Nagyobb testületi üléseken a jó ügyeknek rangos embereket nyervek meg...

Sorolja a lehetőségeit: jó ügy, jó ember, jó folyamatok... Remélhetőleg hamar megtanulja, hogy nem mindig az a jó, amit egyetlen — bár kétségtelenül jó szándékú — ember annak vél.

*

— Megvalósul minden egyéni elképzelés, ha előremutató és megvannak a feltételek hozzá?

Nagyvállalatunk versenyfelelőse — korábban egy tekintélyes szerv politikai munkatársa volt — határozott és derűlátó.

— Nálunk erre számtalan példa van. Hozzám jönnek be a műszaki tanácskozások jegyzőkönyvei. Ezekből kigyűjtjük az egész vállalatra vonatkozó javaslatokat és továbbítjuk az osztályvezetőkhez. Előfordul persze, hogy egy-egy javaslattevő nem veszi figyelembe a valós lehetőségeket. Az ő indítványukkal, még ha előremutatóak lennének is, nem tudunk mit kezdeni. Így aztán ők, a saját szemszögükből, úgy látják, hogy figyelmen kívül hagytuk az ötletüket. Kéthárom ilyen eset még kedvüket is szegheti.

Két kávét hoznak be kis tálcán. A versenyfelelős ragaszkodik hozzá, hogy én vegyem le elsőnek a csészét.

— Van-e tárgyilagos mércéje az „előremutatósnak”, vagy egyéni érdek is eldöntheti az igent vagy a nemet?

— Hogy mennyire előremutató egy javaslat, ez sokszor csak utólag derül ki. De nem hiszem, hogy egyéni érdek elgáncsolhat jó kezdeményezést. Már csak azért sem, mert minden egyéni érdek rosszabb távon egybeesik a közösségi érdekekkel.

Egy adminisztrátornő nyit ránk, horkant egyet és gyorsan visszahúzódik.

— Most például élüzem lettünk. Ez dicőség a vállalatnak is és a borítékon is megérzik az emberek. Megeshet, hogy egy „ellenség” keresztülhúzza a jó szándékú emberek számítását, de nálunk ilyen még nem tapasztaltam...

Váratlanul ér az „egy ellenség” szóba hozása. Közbevágak:

— Ki az ellenség?

— Ellenség az, aki a céljaink ellen tevékenykedik. Vagy nyíltan, vagy leplezetten. Ez természetesen nagyon ritka manapság. Gyakoribb, hogy valaki lazít, ül a babérjain. Ő nem ellenség, csak hátráltató.

— Van aki fél, hogy hátráltatónak bélyegzik, mert szóvá tesz vélt, vagy valós hibákat.

— Ilyet nem tapasztaltam. Ezt kispolgári nézetnek vallom. Ha nem szólunk a hibák miatt, akkor akadályozzuk a fejlődést. En gyakran mondok bírálatot különböző fórumokon és soha nem ért hátrány utólag.

Gallérján fényes bányászjelvény csillan meg az ablakon bevágó napfénytől. Összehunyorítom a szemem.

— Lehet, hogy épp ezért maradtam optimista. A vállalat többi területén is nyugodtan kritizálhat mindenki és kritizálnak is! A munkások a termelési tanácskozásokon a „legmeredekebb” dolgokat is elmondják. Perelnek mindenféle hiányosság miatt. Még a közvetlen főnököket sem kímélik.

— Hallottam olyan panaszt, hogy nem tudhatni: meddig előremutató a bírálat, metől visszahúzó.

— Ez attól függ, hogy az illető hol mondja el. Ha azon a fórumon, ahol kell, akkor nincs baj. De sajnos nem minden emberre ez a jellemző. Sokan a kocsmában mondják el, ami a szívüket nyomja. Mert magyar ember a kocsmában vagy politizál vagy „dolgozik”.

Eszembe jut, hogy kihűlt a kávém. Belepötytyentek egy kockacukrot a csészébe.

— Múltkor a szomszédban Gábor napot ünnepeltek. Panelház, minden áthallatszik. Hát ki hallott már olyat, hogy Gábor napon külpolitikáról vitatkoznak egész éjszaka?

— Talán csak nem árt, ha vitával tisztáznak kérdéseket...

Mikor ezt — némi zavartságot mimelve — mondom, nem rá, hanem a könyvszekrényre sandítok.

— Természetesen. Azt helytelenítem, ha valakit megbélyegeznek téves nézete miatt. Vitázni kell vele és meg kell győzni. Ha lehurrogjuk, nem változik meg, sőt makacs lesz. De ha meggyőzzük, akkor egy újabb embert állítunk be a csatasorba.

— De sajnos, vannak emberek, akiket szinte lehetetlen meggyőzni.

Közbevetésemhez egy mélyről fölszakadó sóhajtat is mellékelek.

— Vannak türelmetlen emberek. Nemrég azt mondta egy munkás: jó, hogy ez az ország még fennáll, ha így dolgozunk. Dolgozunk! Ezt mondta. De nem magára gondolt, hanem másokra mutogatott. Szerencsére, többségben vannak azok az emberek, akik követelik a meglévőnél nagyobb fegyelmet,

bár tudják, hogy akkor rájuk is „rosszabb” napok köszöntenek.

Még körmölök szorgalmasan. Közben —, hogy megtörjem a csöndet — köszörülök egyet a torkomon.

*

— Néha a feleségemmel is veszekedek a cég, vagy az utca ügye miatt. „Minek foglalkozol vele — kérdezi —, ne idegesítsd magad”. Van, amikor igazat adok neki, mert jöszörint csak károm származik belőle, hogy háborgok. Ilyenkor egy ideig vissza is fogom magam. De nem sokáig.

Esztergályos ismerősöm üzemében — a külső szemlélők megítélése szerint — rendben mennek a dolgok. „Kvantitativ” növelik a termelést, „kvalitativ” is fejlesztik termékeiket. Ő maga vállalatserzte ismert — és elismert — munkás. Szorgalmas, de nemcsak a keze, az esze is jár. Lelkiismeretes: katonaságból leszerelvéen első útja a gyárba vezetett. Szokott helyén találok: a modern, alumíniummegmunkálásra felszerelt csarnokban. Megbök: menjünk ki az udvarra, ott jobban értjük egymás szavát.

— Hol és mi miatt háborgsz? — kérdelem tőle a hajborzoló szélben.

— Népfrentbizottsági tag vagyok, fel szoktam szólalni az üléseken. Gyakran panaszodom a szemét miatt. Nem tetszik, hogy a várost egyik végéről is meg a másik végéről is szemételep határolja. Aztán a környéken is sok a szemét. Húzódik ott egy új épületsor. Olyan személyiségek kaptak benne lakást, hogy az ember elvárta volna tőlük: kulturáltan viselkedjenek. Nem ezt teszik. Például kipakolják a kukájukat a járdára. Mért nem tudják ők is, mint más, a kerítésük mögé rakni? Gyerekek játszanak ott, kiborítják a szemetet és hetekig nem takarítja össze senki sem. Elmondtam ezt a népfrentülésen és javasoltam, hogy változtassunk a dolgon. Azt válaszolták: „Hát igen, igaza van, de hát...” Erted: „de hát”...

— Talán nem mindig kell ilyen „dehátba” beletörödni...

Keményiségre akarom figyelmeztetni, de hangom elarúlja az én bizonytalanságomat is. Az alapkérdést hallom tőle „válaszul”.

— Mit tudok csinálni?... A múltkor kinyitom a csapot — harmadik emeleten lakunk —, nincs víz. Kinézek az ablakon, látom, hogy a szemközti földszinten lakó tanácsi dolgozó slaggal mossa a kocsiját. Mit lehetett volna csinálnom? Menjek be a tanácsra? Ki fog ott velem foglalkozni? Még ha meg is hallgatnak. Örüljek, hogy kiünttettem a lelkem. Van olyan felelős, aki erre épít: meghallgatja az embert, aztán megnyugtatta, hogy jól van, maga elmondott mindent.

— Azért néha tesznek is valamit.

Ahogy ezt mondom, gyorsan bölintök is hozzá.

— Igen. Ezt meg kell hagyni. Már többször is torkomra forrasztották a szót azzal, hogy felsorolták: ezt meg ezt tették. És úgy is volt. De a fő problémák ettől még problémák maradnak. Itt van a vízellátás. Évtizedek óta gond. Tettek az ügyben sok mindent, de még jó ideig nem lesz elfogadhatóan megoldva a városban. És éppen az új lakótelepeket sújtja a hiány, pedig ott seregnyi a csecsemő, egész nap kellene a víz.

Csak közhelyeket tudnék rögtönözni „megnyugtató”-ként. Inkább témát váltok, s hangzatos kérdéssel teszem próbára:

— Erzel felelősséget a gondok miatt mint a társadalmunk életét meghatározó osztály tagja?

— En azt vallom, hogy lényegében a dolgozók határozzák meg az ország sorsát. A jó dolgozók. És egyre többen érzik, hogy milyen felelősség van a vállukon, amikor szavaznak egy taggyűlésen. Fogy az olyan, aki azt se tudja, miről kell szavazni.

Meditál. Hangjában meggyőződés és bizakodás erősíti és gyengíti egymást.

— Persze, azt is szem előtt kell tartanunk, hogy az ember mindenbe ne szóljon bele. Csak akkor beszéljen, amikor tisztában van a helyzettel.

Szólnak neki, menjen, kezét fogunk.

★

Mint félhivatalos nyilatkozóhoz, igazítanak a vezetők a brigádvezető asztalához. Harminc éve költözött a városba, azóta ugyanott él, ugyanott dolgozik egyfolytában.

— Olyan helyen lakunk, hogy körülöttünk már mindenhol megcsinálták az utat, a járdát, a mi utcánkat meg, mint egy szigetet, kihagyták. A múltkor elmentem a tanácstag beszámolóra, ott elmondtam, hogy jó lenne, ha minket se felejtene ki. Meghallgattak, aztán közölték, hogy jogos az igényem, de nincs a megvalósításra keret. Régebben többször is panaszkodtam, hogy hónapszám nem viszik el tőlünk a szemetet. A panasz után egy ideig elhordták, utána megint elfelejtették. Most én rakom fel egy taligára és tolom ki a patakpartra, ha sok.

Zúgnak a gépek, rekedtesen kiabálom:

— Máshol is nehéz dolga van, ha el akar érní, vagy meg akar változtatni valamit?

— Embereket meggyőzni valamiről ma-napság nagyon nehéz. Még hat-hét évvel e-lőtt jobban élt mindenkiben a felelősség. Mostanra mintha eltrehányodtunk volna... Ez ronda szó, ne ezt írja le... Elkényelmesedtünk. Akkor a társadalmi munka is job-ban ment.

„Áthúzom” a nem kívánt szót, közben kér-dezem:

— Mi az oka az elkényelmesezésnek?

— A világ változása. Hetvenöt óta sokat emelkedtek az árak, az embernek társadal-mi munkák helyett inkább a pénz után kell loholni. Különösen, ha családja van. De nemcsak a körülmények, mi is hibásak va-gyunk. Összefogás kellene széthúzás helyett. Nagy szavak. Gyanús, hogy üresek.

— Hol van széthúzás?

— A múlt héten például túloráznunk kel-lett. Volt aki tiltakozott, veszekedett a mű-vezetővel. Nem tudta bevenni a feje, hogy hétfőn szállítani kell az árut.

— Ilyen „széthúzástól” nem kell megijed-ni — mondom, s legyintek is.

— Tegnap az egyik gépkezelőm panasz-kodott, hogy nem kap lakást három éve, a két üzem mérnök meg fél év után kapott. El volt keseredve, szidott mindent. Végül azt is felhozta, hogy egy másik országban állítólag már megoldották a lakáskérdést.

„Állítólag!” — mondom neki. Erre azzal jön, hogy a szomszéd lány oda ment férj-hez és kaptak lakást.

Mepróbálom visszaráncigálni a témához:

— Hogy érzi: munkásemberként — a na-pi jó munkán kívül — tehet valamit, hogy az ilyen gondok minél hamarabb megszűn-jenek?

— Nem biztos, hogy nekem kell tennem ezét. Sokan azt várják, hogy a sült galamb a szájukba repüljön, vagy vigyék nekik oda. Mások meg maguk mennek el érte.

Megkönnyebbülten búcsúznak el. Nehéz percek jutottunk túl mind a ketten (?).

★

Zavarba ejtően elegáns irodába invitál be az exportgyár párttitkára. Türelmesen vé-gighallgatja zavaros és hosszadalmas beve-zetőmet. Láthatóan örül a témának, van ró-la mondanivalója.

— Minden ember a maga területén fele-lős a világ vagy az ország sorsáért. Ez a reális alapállás. Nekem a „világ” elsősor-ban ez a két és fél ezer ember, aki itt dol-gozik a gyárban. Tehát nekem nem a VILÁ-GOT kell megváltanom, hanem elérnem azt, hogy az üzem teljesítse a tervét és ez a két és fél ezer ember jó fizetéssel menjen ha-za. Akkor tisztá a lelkiismeretem a világ meg az ország dolgai felől is. De ha a vi-lágot általánosan akarom megváltani, s ugyanakkor rosszul dolgozom akkor hordó-szónok válik belőlem. Ne a Szabolcsban lé-vő hibákról prédikáljak, hanem a gyári mel-léfogásokról. Akkor megtettem azt, amit le-hetett.

Jegyzeteimet túrom föl, keresek egy ide-vágó idézetet.

— Van, aki szerint a közeli hibát szóvá tenni bajos, mert könnyen fenéken billent-etik az embert.

— Ez a nézet alapvetően hamis. Kifejezet-ten erénynek számít, ha valaki jobbat aka-rásból „sokat jártatja a száját”. Eppen-hogy azokat az embereket emeljük ki, akik fele-lős véleményt mondanak a fórumokon. Az én szememben nem volt hátrány még az sem, ha valaki szenvedélyesen beszélt, nem válogatta meg a szavait. Értékeltem inkább, hogy őszinte. Mert mi, akik a politikában nyüzsgünk, sokszor hallunk jól fésült véle-ményt, ami mögött hamis a tartalom. Ezért szimpatikusabb az őszinteség. Nézze meg az ifjúsági szervezetünket. A tisztségviselők épp azok közül kerültek ki, akik ilyen, vagy olyan ügyben verték az asztalt.

Hirtelen támad egy gondolatom. Nem tud-nám megalapozni példákkal is, de kikíván-kozik belőlem:

— Közülük néhányan ma már „jól fésülük” a mondandóikat.

A párttitkár nem tiltakozik, sőt bólint:

— Ennek két oka lehet. Egyik, hogy köny-nyebb egy alsóbb szintről mindent bírálni. Ha ugyanaz az ember magasabb beosztásba kerül, több információt szerez és szélesebb látókörrrel már másként ítéli meg a dolgo-kat. A másik ok: sokan azt hiszik, hogy ilyen beosztásban már állandóan viselkedni kell. Borzalmas lehet egész nap viselkedni. Nincs is rá szükség, sőt káros, mert így előbb-utóbb alkalmatlanná válik az ember a feladat ellátására. Eppen azokkal lehet sokat kezdeni, akikben van élet. Mert ben-nük van ötlet is, egészséges, rizikóvállaló szándék is.

Berreg a házi telefon. A titkárnő kérdezi, hozzon-e be kávé. „Nem kell” — feleli be-szélgető társam. Visszaül, s ott folytatja, ahol abbahagyta.

— Akad ugyan, aki azt vallja: jobb a tel-jesen beszabályozott ember. Mert az nem okoz gondot. Csak hogy nem hoz hasznot sem! Persze, egy dolgra vigyázni kell! Nem dőlhetünk be azoknak, akik bátran hallat-ják mindenütt a hangjukat, de nem tesznek le semmit az asztalra.

Lejárt a beszélgetés ideje; a titkárnak ér-tekeztele kezdődik. Kint, a gépirónó szobá-jában köszönünk el. A szekrényen bronzból öntött kis szobor: jól ismert arc.

Regös Molnár Pál

Egy munkadarab sorsa

Kovács szaki esztergályos, tíz éve tengelyeket esztergált. Meg-kapta a rajzokat és azok alapján, különösebb nehézség nélkül el-készítette a munkadarabokat. Művezetője meg volt vele elégedve. Mi-óta itt dolgozott, igazolatlanul egy órát sem hiányzott, a rábízott fel-adatokat mindig pontosan elkészítette, órabéremelésért soha nem kö-vetelődött. Csendes ember volt, szinte észre sem lehetett venni, hogy itt dolgozott.

Egy munka befejezése után ezzel állt főnöke elő:

— Főnök, valami érdekes munkát adjon nekem!

A művezető meghökkent. Milyen érdekes munkát adhat ő Ko-vács szakinak? Hiszen ez sorozatgyártó üzem, nem kísérleti részleg. Az egész több ezres gyárban öt ember, ha van, aki a kísérleti üzem-ben esztergál.

A művezető zavartan rakosgatta az elkészítésre váró alkatrészek rajzait. Melyiket adja? Mindegyik egyforma. Teljesen mindegy, me-lyiket adja. Mi baja lehet ennek a Kovácsnak, hogy érdekes munkát akar? Egyet csak oda kell neki adni... Odaadta a legalsót.

— Remélem jó lesz — tette hozzá bizonytalanul.

— Igen, igen... — motyogott magának, és megindult a rajzzal az esztergapad felé.

A művezető sehogy sem értette a dolgot. Még kevésbé értette, amikor egy óra múlva Kovács gépe felé pillantott, az még mindig a rajzot tanulmányozta. Hiszen ez egy egyszerű tengely! Ilyenhez azon-nal hozzá szoktak fogni, nincs rajta mit nézegetni. Nem akarta bántani, hisz eddig semmi baja nem volt vele. De hát miért nem dolgozik ez az ember?

— Valami hiba van a rajzban? — állt meg felette.

— Nem, talán nincs — szólt az, de fel sem nézett a rajzból.

Kovács hazavitte műszak után a rajzot. Egész este ezt nézegette.

A felesége sem értette a dolgot. Sohasem szokott a férje hazahozni semmit.

Szeretett volna egy nagyon jó alkatrészt készíteni. Nem egy összedobott, trehány munkát, hanem egy pontos, a rajznak tized-, század-, ezredmilliméterre megfelelő tengelyt, ami a legkisebb súr-lódással, a leggyorsabban fog forogni. Nem olyat akart esztergálni, mint amilyen az elmúlt tíz év alatt bármelyik volt, hanem egy pre-cíz, pontos, csodálatos munkadarabot, egy remekművet. Beleadni mindent, minden idegszálát, minden ügyességét, minden adottságát, minden mozdulatát...

Éjszaka sokáig nem tudott elaludni. Végiggondolta százszor az évek óta begyakorolt műveleteket. Hogy tudná még pontosabban, még szebben elkészíteni ezt a munkadarabot? Úgy izgult, mint még soha... Sikerül-e olyan alkatrészt készíteni, mint szeretné?

Másnap reggel a gép olajozásához, majd ellenőrzéséhez kezdett. A művezető sehogy sem értette a dolgot. Mi baja lehet ennek az em-bernek? Minek olajozza most a gépet? Ellenőrizni meg csak éven-ként szokták...

— Valami baj van vele? — kérdezte megdöbbenve.

— Csak, hogy pontos legyen — válaszolta az, s fel sem nézett az olajozásból.

Nem érdeklődött tovább, el kellett mennie. Délután, mikor visz-szajött, Kovács még mindig nem volt kész a munkadarabbal.

— Azzal a félórás ócska tengellyel mit tud csinálni ennyi ideig! Már tizedik munkaórát tölti vele. Ez megbolondult! Ez nem normális — dühöngött —, az én türelmemnek is van határa... Mi baja lett ennek a szorgalmas, precíz munkaerőnek...

A munkaerő műszak végére nagy nehezen elkészült a munka-darabbal. Diadalmas, ragyogó arccal vitte a művezetőnek:

— Főnök, kész! Ezt nézze meg, milyen jól sikerült!

— Igen, rendben van — motyogott az, és bedobta a többi tízezer tengely közé.

Lantos László

Kazinczy emlékezete*

Olyan íróra emlékezünk, akinek viselt dolgait alig-alig őrzi már emlékeztünk, s akinek művei nem élnek — s talán soha nem is éltek — elevenen az irodalmi köztudatban. Különös érzés, mert a számontartás és a felejtés eme sajátos ellentéte a szellemi közösség legrejtélyesebb, mégis magától értetődő élettörvényére irányítja figyelmünket. Kazinczy neve ugyanis azok közé a mitikus fogalmak közé tartozik, amelyek akkor is jelentenek valami nagyon lényegeset az értékzetünk számára, ha munkásságuk részleteiről nincsenek is tárgyyszerű ismereteink. S Kazinczynek még a mitikus-sá emelkedett nagy nevek között is különös szerep jutott. Mert vezéregyenysége lévén az újkori magyar történelem első nemzedekéi által vívott nemzeti-kulturális küzdelmeknek, ő már a „hőskorszak”, a magyar reformkor fiainak a szemében is magának az „ügynek”, az „eszmenek” szent megtestesülése volt. Érthető, hisz értékelő, szervező és irányító szerepe páratlan a magyar irodalom történetében. Csokonai még a barátságát élvezhette, Berzsenyi Dánielt ő biztatta, hogy a nyilvánosság elé lépjen, Kölcsey Ferencet ő vezette be — szinte kézenfogva — az irodalmi élet világába, de — noha nem követték — őt ismerték el a legnagyobb tekintélynek a fiatalabbak: Kisfaludy Károly és Vörösmarty Mihály is. S hogy azok számára is „vezérszavak” maradt, akik személyesen már nem is ismerhették, arra Petőfi híres verse, a *Széphalmon* című költemény talán a legszebb bizonyíték.

De mi volt az az „ügy”, az az „eszme” amelynek szolgálata révén neve oly mitikus-jelképes tartalmak hordozója lett? — Akár kortársait, akár későbbi tisztelőit faggatjuk, úgy tűnik, két fogalmat és egy képet őrzött meg legtudatosabban a munkásságát méltató szakmai közvélemény.

Íme a két fogalom: *nyelvújítás* és „*fontebb stíl*”. És íme a kép: a történeben raboskodó Kazinczy, amint 1795. május 20-ának hajnalán borzadva, de rendkívüli önfejelemmel nézi végig Martinovics és társai kivégzését a Vérmezőn. Ma már — talán, mert tisztábban kirajzolódott az egész életmű roppant arányai — úgy látjuk: inkább a kortársak, s az utókor érdeklődését és értékelő szempontjait jellemzik ezek a képi-fogalmi mozzanatok, semmint Kazinczy munkásságának valóságos érdemeit. De vegyük sorra ezeket a „mozzanatokot”! Kétségtelen, hogy szépirodalmunk, s a tudományok magyar nyelvű fejlődése elképzelhetetlen lett volna annak a nyelvújítási mozgalomnak a diadalma nélkül, amelyet Kazinczy vezetett. Érthető tehát a nyelvújítás szerepének eltúlozott hangsúlyozása az utókor részéről. Nyilvánvaló az is, hogy a XVIII. század végének szemet kápráztató stíluskavalkádjában — a kései barokk többféle változatának, a rokokónak, a klasszicizmusnak, a szentimentalizmusnak, a népiességnek és a „preromantikának” a keveredésében — lényegében két fő ízlésirány ütközött meg egymással, s hogy ebből az ütközetből a Kazinczyé került ki győztesen. Nem alaptalan tehát az általa hirdetett „fontebb stíl” eszményének kiemelése sem. Nem alaptalan, de nem is igazolható tökéletesen. Mert igaz ugyan, hogy ennek a stílusideálnak a hatása követhető nyomon — hogy csak a legnagyobbakat említsük: Kölcsey, Eötvös, a fiatal Arany, s a mi századunkban Babits, Kosztolányi, vagy Németh László írásain, de ma már azt is jól látjuk, hogy Csokonainak — a Kazinczyéval szemben egykor alulmaradó törekvése a népies-populáris irányzatoknak nagyobb szerepet biztosító stíluszintézise már az 1840-es években tovább folytatódott, mindenekelőtt Petőfi költészetében, de tovább hatott a kései Arany, majd Ady Írájában, éppúgy, mint Jókai, Mikszáth, Krúdy és Móricz prózaművészetében. Miben láthatjuk hát a Kazinczy-mű igazi értékeit, ha sem a nyelvújítási küzdelmeknek, sem a stílusok harcának nem tulajdonítunk oly kizárólagos jelentőséget, mint korábban? Mielőtt e kérdésre válaszolnánk, vessünk egy pillantást ama „harmadik mozzanatra”. Írásműként is emlékeztetéseket azok a sorok, amelyeket Kazinczy vetett papírra a *Fogságom naplójában* a Martinovics-féle mozgalom tragikus finaljáról. De a memóriának ezek a lapjai mégsem annyira művészi értékük, mint inkább dokumentumértékük miatt lettek örökbecsűek az utókor szemében. Mert, ami a Vérmezőn történt 1795. május 20-ának hajnalán, az nem pusztán egy politikai törekvés vére fojtása volt, de intő-figyelmeztető példa is: milyen sors vár a változtatni akarókra, a reformerekre, ha nincsenek tisztában a politikai realitásokkal, s hová vezet a forradalmárindulat, ha nem mérk fel pontosan sem önmaguk, sem az ellenfél mozgósítható erőt. Ma már pontosan tudjuk: a magyar jakobinusmozgalom, a mindössze néhány száz értelmiségire támaszkodó Martinovics-féle összeesküvés bukása szükségszerű volt. Nemcsak azért, mert önmagán belül sem lehetett egységes, hanem mert mind céljai, mind módszerei az idegen — francia — példa használhatatlan másolatai voltak, és nem a hazai lehetőségekből és szükségletekből nőttek ki. Miért éppen Kazinczy szemével néztek vissza erre a politikai drámára az egymást követő nemzedékek? Hiszen annyi kívülálló szemlélője volt e tragédiának. Hadd hivatkozzam Széchenyi Ferenc gróf, az idősebb Wesselényi báró, vagy a közigazdász Berzeviczy Gergely személyére, akik objektíve talán hitelesebb képet adhattak a történetekről. Csakhogy az ő viszonyukat ehhez a bukáshoz soha nem tekintették szimbolikusnak honfitársai. A Kazinczyét igen. Mert ő volt az, aki valójában nem is vett részt a

konspirációban, csak annak eszméivel rokonszenvezett. Ő volt, akit a halálos ítélet, majd az azt börtönbüntetésre változtató „kegyelem” eljuttatott a kudarc legfontosabb tanulságának felismeréséig: ha a hatalom gátat emel a haladó törekvéseknek, nem a gátat kell ostromolni; föléje kell emelkedni, s magasabb régiókban — a nyelv, a művészetek, a kultúra világában — kell kimunkálni egy új minőségű társadalom műveltségbeli, izlésbeli és erkölcsi feltételeit. S végül ő, Kazinczy tudott példát mutatni arra is, hogyan kell élni és dolgozni egy ügyért, ha magáról az ügyről beszélni többé nem lehet. — Előttünk áll egy ember, aki büntetlenül bűnhődött, halálos veszélybe került, de túlélte a katasztrófát, s alkalmazkodott az új körülményekhez, anélkül, hogy bármit is feladott volna eszményeiből. Íme, ezek a Kazinczy-féle sors- és jellemképletnek azok a szimbolikus vonásai, amelyek miatt az elmúlt korok magyar értelmisége oly sokszor nemcsak tipikusnak, de követhetőnek is érezte példáját, s minért egy mozdulatlanláságra és reménytelenségbe dermedt kor legprezentatívabb alakjának tekintette az örökké sugárzó kedélyű és fardhatatlanul tevékenykedő széphalmi mestert. S, ha most újra felteszem a kérdést, miben láthatjuk ma a Kazinczy-mű aktualitását, akkor ezeket a morális erényeket: a jellem hajlíthatatlanságát, a tántoríthatatlan ügybuzgalmat, s a már-már aszketikus önkorlátozást követelő alkotás-kényszert semmiképpen nem sorolhatjuk az örökség múlandó értékei közé. Kazinczy szellemi sugárzásának melegét tehát ma is érezzük. De kérdés: vajon a fényét is érzékeljük-e? Nos, kétségtelenül másképpen érzékeljük, mint elődeink. Újra hangsúlyozom: nem azért, mert nyelvújító és stílusművészi tekintélynek újraértelmezésével magának a nyelvújításnak, vagy a „fontebb stíl” hatástörténeti szerepének a jelentőségét becsülünk alá. Hanem azért, mert bennünket ma jobban érdekel, hogy milyen törekvések, tartalmak kifejezésére akarta alkalmassá tenni a nyelvet, mint az, hogy hogyan. És jobban izgat, hogy mit gondolt a világról, az emberről, a vallásról, a szépségről és a politikáról, mint az, hogy miként fejezte ki gondolatait. Úgy is mondhatnám, fontosabbnak tartjuk az izlés és a világnézet, mint az izlés és a stílus kapcsolatának kérdését. Egy másféle egyoldalúság libájába esnénk? Nem hiszem. Maga Kazinczy hatalmaz fel a tartalmi problémák tüzetesebb vizsgálatára. Hiszen a nyelv és a stílus — általában a forma — az ő szemében sem volt önmagában érték. „Jót, s jól. Ebben áll a nagy titok”. — Írta híres epigrammájában. Nem pusztán egy szellemes aforizma ez. Nem volt Kazinczynál szenvedélyesebb gyűlöelője a felszínségnek, a tartalmatlan formák csillogásának. Nemcsak a mulatságok, ünnepségek és társasági szokások hamis pompáját és ceremóniáját vetette meg, de elborzadt attól is, ha a nemzeti érzés és büszkeség primitív göggjével találkozott. S talán éppen ez riasztotta a legjobban egy olyan korban, amikor a falusi kocsmáktól a főúri szalonokig többnyire csak a külösekben — öltözködésben, táncban, virtuskodásban — nyilatkozott meg a nemzeti érzés. Hogy mennyire kényes és szigorú volt e tekintetben az irodalmi ízlése is, hadd idézzem annak bizonyítására az 1780-as évek legnagyobb magyar könyvsikeréről. Dugonits András Etelka c. regényéről ítélező sorait: „*En ennek a könyvnek a látásán elejétől nagyon megörültem, hazafiúi elragadtatást, s csak őseink előtt esmeretes felséges egygyűsűséget, s Magyar tüzet reménylém: ah, de mint szomorodtam el, midőn a legzetlenebb galantériát, a legalacsonyabb populáritást, s gyermeki affectációt, hogy Magyar vagyok, találtam benne. En is csak-nem a szenyredhetetlenségig, csak-nem a más Nemzetek megbántásáig kevélykedtem abban, hogy magyar vagyok: de még is Etelkát olvasván, sok helyeken mintegy elszégyenltem magamat, látván azt, hogy Pajtás Uram magát miként teszi neveltségessé a Magyar Névnek illetlen s ok nélkül való emlegetésével!*”

Jegyezzük meg rögtön, Kazinczyt — a Dugonitshoz hasonló szellemű művek olvasásakor — nem csupán a mellőngető magyarkodás kedvetlenítette el. Gyanakvással és félelemmel szemlélte magát a tényt, hogy kortársai nagy lélegzetű eredeti művek írására adják a fejüket. Gyanakodott, hogy a hivalkodó eredetiség mögött nem lepledőnek-e le a plagizálás kísérletei, s félt, hogy ha csakugyan önálló magyar eposz, regény, dráma születne, nem itéli-e rögtön halálra azokat alacsony művészi színvonaluk. Nem hitte, hogy a magyar nyelvű irodalom eljutott már az érettségnek arra a fokára, amelyen képes a klasszikus mintákhoz mérhető, maradandó értékű művek megalkotására. S ennek az aggodalmának nem egyszerűen az irodalmi nyelv akkori fejletlensége volt az oka. Kazinczy híres utánzás-elve — vagyis az a tétele, hogy korának meg kell elégednie az idegen szerzők műveinek átültetésével, magyarra fordításával (idegen elsősorban az antikvitás remekeit és a korabeli angol, német, francia és olasz szerzők legjobb alkotásait érve), lényegében nem is nyelvi-esztétikai érvekre támaszkodik. Hiszen, aki annyira ismerte a régi magyar irodalmat, mint ő (s tegyük hozzá, Kölcseyig senki nem volt, aki jobban ismerte volna), aki oly tökéletesen tisztában volt egy Szenci Molnár Albert, egy Zrínyi Miklós, egy Pázmány Péter művészi jelentőségével, az azt is pontosan tudta, hogy a nyelv — újítás nélkül is — mindig áll olyan szinten, hogy saját korának szellemét ki tudja fejezni. Csakhogy éppen ezt nem akarta. A hazai viszonyokból fakadó korszellemben érzett valami végtetséget, s ezért elfojtani valót. A nemzeti kultúra európaiságát fenyegette halálos veszély. Az ország, amelynek — úgy tűnt legalábbis — végképpen le kellett mondania politikai szuverenitásától, most valamiféle „töszökörezen” magyar kultúra megteremtésével próbálta kárpótolni önmagát. Kazinczy zsenialitása megsejtette, hogy kikerülhetetlen csapdát állít magának a nemzeti indulat. És ettől a szellemi öngyilkosságtól akarta megmenteni kortársait. Mert meg volt győződve ar-

*Elhangzott Losoncon 1981. február 23-án, a CSEMA DOK Kazinczy-ünnepségen.

ról, hogy az európai kultúra egy és oszthatatlan, s hogy egy nemzet csak olyan mértékben lehet képes kibontakoztatni saját különös értékeit, amilyen mértékben el tudja sajátítani ezt az egységes szellemet. Azt vallotta, hogy ahol egymás mellett van fejlett és fejletlen, ott nemcsak fölösleges, de veszélyes dolog is ez utóbbinak önmagára hagyatkoznia. Ha tudjuk, hogy mi a szép, mi a jó, mi a hasznos, mert az előttünk járók megmutatták nekünk ezeket az értékeket, akkor nem azon kell fáradoznunk, hogy újra feltaláljuk, hanem, hogy megszerezzük azokat.

Az erőltetett eredetiség különködéshez vezethet. A különködés pedig eltorzíthatja ízlésünket és jellemünket is, s nevetségessé tesz mások szemében. Ha pedig nevetségessé válunk, könnyen megeshetik — s ez az, amitől Kazinczy annyira félt —, hogy valóban kívülrekedünk Európa szellemi határain. Csaknem kétszáz esztendő távolából sem lehet meghatódás nélkül olvasni Kazinczy leveleiben azokat a sorokat, amelyeket egy-egy tökéletesnek érzett magyar mű fölötti elragadtatásában vetett papírra. Költőbarátjának, a dunántúli Kis Jánosnak, később pedig Kölcey Ferencnek néhány sikerültebb ifjúkori verséről írja, hogy meg kellene mutatni a nagy német mestereknek is. De kár, hogy meghalt Schiller — panaszkodik Kölcey verseit olvasván — most láthatná, mire képes a magyar nyelv, a magyar poézis. Nem a sznobság vezeti tehát. Nemcsak azon fáradozik, hogy a fellebbezhetetlen különki tekintélyeket népszerűsítse hazai környezetben, hanem azon is, hogy jelzést adhassunk magunkról: íme, ilyenek! Közétek valók vagyunk. Azt mondhatjuk tehát, hogy Kazinczy klasszikusokra támaszkodó ízlésének elsődlegesen nem esztétikai, hanem — ha szabad ezt a mai kifejezést használnom — kultúrpolitikai és történetbölcséleti gyökérzete volt. És mi mindent meghatároz még az ízlésén kívül ez a kultúrpolitika és ez a történetbölcsélet! Kazinczy nemcsak hirdeti elveit, nem csupán programokat fogalmaz és ítélezik. De egész egyéniségével: tetteivel, gondolkodásmódjával, viselkedésével meg is valósítja ezeket az elveket. Mindenekelőtt a felvilágosodás eszméjét. Erdemes ezt hangsúlyoznunk, mert a magyar felvilágosodás történetében egészen kivételes az ő világnézeti határozottsága. Bessenyei György nagyobb bölcselő volt nála, s Csokonai Vitéz nagyobb művész, mint ő. Demindketten vívódó: a természet és az emberi lét végső kérdéseivel folytonosan birkózó szellemek. Életük utolsó pillanatában sem jutottak nyugvópontra pl. afölött a kérdés fölött, hogy mi történik az ember lelkével a halál után. S ez a világnézeti nyugtalanság — igaz, művészi rendkívül termékenyítően — egész életművkre rányomja bélyegét. Kazinczy lelki-szellemi alkata alapvetően harmonikus. Ismeri, de távollartja magát a metafizikai eszmék, a nagy lételméleti dilemmák és a szélsőséges érzelmek szédítő mélységeit. S, noha sorsa kétségbeesőbb helyzetekbe sodorja, mint imént említett kortársait, irigylésre méltóan egészséges kedélye mindig megóvja a súlyos lelki válságoktól, személyiségének sérülésétől. Vajon világnézete tette ilyené? Vagy szerencsés alkata révén vált alkalmassá a személyiségen és a műveken keresztül kifejt — végül is függetlenül — végül létrejöttének okaitól. S ha most az emberre és műveire egyszerű kívánunk emlékezni, hadd idézzem meg a felvilágosult Kazinczy arcát. Célzerűnek látszik azokból az írásaiból idézni, amelyekben a valláshoz való viszonyát jellemzi. Márcsak azért is, mert valamit talán módosíthatunk azon a képen, amelyet az irodalomtörténeti köztudat őriz. Kazinczy világnézetét minősítve ugyanis a deizmust szokták emlegetni. Vagyis olyan világfelfogást tulajdonítottak neki, amely szerint az istennek csak addig volt szerepe a világban, amíg megteremtette azt, s a továbbiakban mindent a változathatatlannal és örök természettörvényekre bízott. Nos, túl egyszerű ez a képlet ahhoz, hogy fogalmat alkossunk Kazinczy nézeteiről. Hallgassuk ehelyett őt magát. 1801-ben ezt írja gróf Török Lajoshoz címzett episztolájában: „Hatalmas mesterének egy szava / Miként hozá ki a pusztá semmiből / Ezt a tömérdek mindent, s önmagát / Az értelmetlen, a megfoghatatlan / Nagy mestert, / fejtik leckéd nekem. / Oh, ahelyett, hogy e mélységeket / Elöttem felnyitnád, kérlek, borítsd el; / S kikopva e szép világból, hol magamnak / Honn lenni lát-szom, és ahol szemem / Gyönyörködése millió tárgyait / A legvarázsb sötét tisztában, és / Nem elvakító fénynél látni szokta; / Ne kényszerítés, időn s örön keresztül / Addig repülni, hogy csak fénylalkik, / És aholott én, / durva föld fia, / A fény miatt magamra nem találok. / Ifjú koromnak boldog reggele óta, / Mind addig amidőn havát az ősz / Fejemre még nem kezdte hinteni, / E viszketet gond kintzett engem is. / Lángoltam látni, s megkapni a valót, / És mint menyasszonyt keblemhez szorítani. / S új, szebb, jobb életet élni karja közt. / De ő futotta a vak merőt, s az éj / Lidérci közt eltűne, — nem haraggal, / De mint ki később újra visszatérend — Kétség, s elcsüggedés rohant reám. / Kérdeztem a természetet: siket volt; / Kérdeztem bölcsiniket; ők csevegtek, / S bizonytalanabbá tőnek, mint valék; / Barátim vállat vontak, s hallgatának. / S arany korom használatlan repült el, / S büntetve voltam kábaságomért. / Többé nem üztem a futót, s magamba / Vonulva azt kérdém, amit tudhatok, / És amit tudnom használ. / S ő jutalmul / Megtért, s így szóla: „Láss! Amit keressz, Nyúlj kebledbe, s feltalálád...”

Példaszerűen tömör szellemi önéletrajz és önarckép ez a vers. Azt hiszem mégsem személyes vallomásértéke miatt érdemli meg figyelmünket. Hisz az az élmény, amelyről Kazinczy beszél, talán a legfontosabb kultúrtörténeti esemény a XVIII. századi Európában. Mert miről is van itt szó? Fordítsuk prózára! Egy embert arra ösztönöznek, hogy próbálja a misztikus révület állapotában megragad-

ni a valóság lényegét, de ez az ember, bármennyire igyekszik is, képtelen erre. Ám nem emiatt marad benne bűntudat, sőt, éppen ezért lelheti fel lelke békéjét, mert ki meri mondani, hogy nem törekszik erre a világotúli lényegkeresésre. Egy új történelmi korszak születésének a pillanata ez. Mert a felvilágosodás kora nem akkor kezdődik, amikor az emberek elvesztik vallásos hitüket, s nem is akkor, amikor új magyarázatokat keresnek a megoldatlan létkérdésekre, hanem akkor, amikor a vallásos élmény csábításával küszködő ember arra az etikai döntésre jut, hogy többé nem engedi magát a hit hatalma által megkísérteni. Nem azért, mintha úgy érezné, hogy valamely ateista világmagyarázat kikezdetlenül válaszokat adott a világgal kapcsolatos kérdéseire, hanem, mert a végső válaszok által kínált statikus nyugalom helyett a folytonos kíváncsiság állapotát választja, s a mindenek fölött rendelkező isteni hatalom helyett önmaga akar sorsa urává lenni. „Láss! Amit keressz, Nyúlj kebledbe, s feltalálád...” — szól az égi hang, végleg felszabadítva hívét a transzcendens képzetek hatalma alól. Azt jelentené ez, hogy Kazinczy ateista lett? Szó sincs róla. A felvilágosodásra nem az ateizmus, s nem a deizmus volt a jellemző, hanem az, hogy újfajta hitet teremtett. Hitet abban, hogy nem az egyén fölött, hanem magában az egyénben: a személyes képességekben, az ész erejében, az erkölcsi érzékben, s az esztétikai ízlésben nyilatkozik meg az isteni erő. Hatalmas energiákat szabadított fel ez a hit a személyiségben. Kazinczy írta: *Rajta tehát! Merjünk! Ne hallgassuk a mások javallását, ne a vádakat, hogy rontjuk, amit segélenünk kellene; a bennünket hívó, a bennünket toló, a parancsoló Istent hallgassuk keblünkben. Jobb az, amit ez parancsol, mint amit a sokaság mint amit a nemzet legjobbjai, mint amit magok legkedveltebb társaink akarúnak. Ezek úgy tévedhetnek meg, mint mi, s miért kelljen meggyőződésünket más miatt, akárki legyen az, megtagadnunk?* (Kis Jánosnak, 1793. júli. 27.)

Önhittség? Gög? Mások megvetése? Ne tévesszük össze a macaksságot és ostobaságot azzal a rendkívüli önbizalommal és eltökéltséggel, amely ezekben a sorokban megnyilatkozik. Kazinczy magatartása egyszerre jelent védekezést a gondolkodás, a véleményalkotás kívülről és felülről történő irányítása ellen, s jelez már valamit abból a kivételes elhivatottságerészből is, amely majd a fogságból való szabadulása után erősödik meg benne. 1803-ban írja egyből (Puky Ferencnek szóló) levelében: „Érzettem, hogy e s z k ö z vagyok az isteni kézben; Érzettem, hogy az isteni végezés engem a maga mi előttünk ismérletlen céljainak érelelésére választott, s ime eltűnt előttem a halál rettegése... (..) *Lelkem vígasztalást lelt abban, a képzelésben, sőt édességet, hogy magamat közelebb érzem az isteni kézben: s az a tántoríthatatlan hit támogatott, hogy az isteni gondviselés a jó embernek pártjárja kél, és szenvedéseire neki megadja a bért, mégpedig néha előre. Ezekkel az érzésekkel bátran vártam a halált.*” Egy olyanfajta lételmény és magatartás csirájával találkozunk itt, amely a Kazinczy után következő nemzedékek legnagyobbjainak jellemében fog kiteljesedni. A kiválasztottság érzéséről, a küldetésudatról van szó. A közösség, a nemzet életében betöltendő rendkívüli missziójukat majd Széchenyi, Kölcey és Petőfi fogják a Kazinczyénál is magabiztosabb határozottsággal felismerni. Nem csak az ügy, a program tekintetében láthatunk tehát megszakítatlan folytonosságot a magyar felvilágosodás, s a romantika korszakai között, de íme, rokoníthatók egymással világ- és önszemléletük alapján is. Miért időztem ennyit Kazinczy eme jellemvonásánál? Mert úgy tapasztalom, hogy ezzel az örökséggel vagyunk a legnagyobb zavarban. Tudjuk, hogy érték, de mintha nem tudnánk mit is kezdjünk vele. Úgy kezeljük, mint valami törékeny ereklyét, elhelyezzük dísz tárgyaink között, de nem merjük használni, mert attól tartunk, tönkretesszük vele. Nem azt mondom tehát, hogy aktuális a Kazinczy-féle küldetésudat, hanem, hogy ez a dilemma nyomasztóan időszerű. Hihetjük-e magunkról, hogy — akár világpolitikai helyzetünk, akár polgári hivatásunk okán — különös feladatok elvégzésére predestinált bennünket a történelem? De fordítsuk is meg a kérdést: beletörődhetünk-e abba, hogy mindent, amit személyesen tehetünk, eleve meghatározzák azok az objektív történelmi erők, amelyek életünk kereteit kialakították? Nem éri-e az a vád a küldetést vallókat, hogy a próféta attitűd romantikus pózban tetszelegnek? S megfordítva: vajon nem az jelenti-e a legnagyobb problémát a pedagógiánkban, hogy nem vagyunk képesek felszabadítani az emberekben a lappangó személyiségeket: az alkotóképességet, a vállalkozó kedvet és a közösségformáló erőt? — Mondom, nem föltétlenül a Kazinczy-féle modell, de az ő példája miatt is megkerülhetetlen dilemma az aktuális. Van-e megoldás? Erre már egyértelműen Kazinczy szellemében felelhetünk. Döntse el ki-ki önmagában, semmit nem törődve mások véleményével. Hiszen „Ezek úgy tévedhetnek meg, mint mi, s miért kelljen meggyőződésünket más miatt, akárki legyen az, megtagadnunk?” Lám milyen különös! Elemzésünk tárgya ezúttal Kazinczy világnézete volt, s szinte észrevétlenül, újra a jellem áll előttünk. Vajon juthatunk-e ebből arra a következtetésre, hogy e kettő elválaszthatatlan volt egymástól? Ne siessünk. Kazinczy tiltakozna ellene talán a legelégében. Mert alapelve volt az embert és nézeteit egymástól határozottan megkülönböztetni. „Az én lelkemben — írja Cserey Farkasnak — 1807-ben — *harag nem lakhatik azok ellen, akiket egy vagy más oldalról becsülni lehet, és (hogy) én bátran és élesen kikélek ugyan az ellen, akinek igaza nincsen, de azért a személy előttem illetlenül marad.*” Vajon képes volt-e e szerint az elv szerint rendezni emberi kapcsolatait? Vagy csupán egy tiszteletra méltó, de általa meg nem valósított etikai normát fogalmazott meg?

A kérdés azért is indokolt, mert sokan és sokáig a nehezen összeférhető, türelmetlen és zsarnoki vonásokban látták Kazinczy emberi természetének lényegét. Halász Gábor híres Kazinczy-tanulmányát például — melyet éppen 50 évvel ezelőtt, a költő halálának századik évfordulójára írt — ezekkel a szavakkal kezdte: „Gyerekkorában makacs akaratoságáért gyakran meg kell fenyíteni (...) Uralkodó hajlandósága és irodalomszeretete együtt bontakoznak a lelkében.” Nem volt ezeknek a vádaknak komoly alapjuk, de érthető a szándék: a nagy irodalomtörténész pszichológiai magyarázatokat keresett, hogy megértse és megértesse, hogyan válhat valakiből vezér — ha csak az irodalmi életben is. Ám sajnos ez a dicséretes törekvés nehezen menthető torzításokhoz vezetett. Halász Gábor tudniillik később ezeket mondja: „Ítéleteiben kétségtelenül elfogult; elvi álláspontja és érzelme gyaránt befolyásolják. Szechtárus hajlandóságú, a kiválasztottak kicsiny csapatát egybeforvra szereti látni, a kinnmaradtaknak és a kifelé tekingetőknek nincsen igazuk. (...) Hiú temperamentum, aki csak a vezérekedés enyhe szédületében érzi jól magát.”

De nem idézem tovább. Ez a portré — amelynek megrajzolásában egyébként a legnagyobb tisztelet, és tárgya iránti szeretet vezetett az esszéíró — függetlenül attól, hogy mennyit ártott a szépirodalmi mester emlékének, azért ingerel ellenkezésre, mert hamis. Kétségtelen ugyan, hogy voltak jó néhányan Kazinczy kortársai között is, akik sértettségükben hasonló vádaskodásokra ragadtatták magukat, de miért hínának nekik? Csak azért, mert menthető volt elfogultságuk? Itt van például az egykori jó barát, Döme Károly esete. „Az akarnátok — írja barátjának egy sértő levelére válaszolva — hogy mindenik erővel is úgy nézzen, úgy gondolkodjék, mint ti, s ha nem akar úgy nézni, úgy gondolkodni, vagy nem nézhet, nem gondolkodhatik úgy, már akkor szenvedhetetlen ember ő előttetek, már akkor iszonyodtok tőle, néha üldözitek is. Valóban nagy igazságtalanság ez azoktól, akik előtt különben legszentebb, legsérthetlenebb juss emberben a gondolkodásnak minden határ nélkül való és senkinek szolgálatjára, következképpen másnak gondolkodása módjára is magát le nem kötő szabadsága.” Döme Károly sorai nyilvánvalóan Halász Gábor állításait igazolják. S a huszonhárom vaskos kötetet kitevő levelezés számtalan — a Dömével egybehangzó — jellemzést tartalmaz. De lapozzunk csak vissza, s nézzük meg, mi ingerelte fel ennyire az ifjúkori jó barátot! Döme Károly egy Bousse! nevű katolikus teológus munkáját fordítja magyarra, s a fordítást elküldi Kazinczynek, aki így egy levélben reflektál rá: „Bousseted, tisztelt Dömém, végre eljuta kezemhez. O'vastam a szép ajánlást, olvastam a szép előszót, sőt, olvastam egy egy-két részt Boussetedből is. Lehetetlen volt sokáig olvasnom. Nem, mintha igen Kálvinista volnék; hanem, mert tanításai egy oly ember füleiben, aki nem a más karján lép, hanem tulajdon szemeivel választja az ösvényt, elviselhetetlen, sőt, lelket öklendező riasztás. Csaknem sirva tettem le kezemből Könyvedet. Sajnálottam, hogy az, aki Cicerót, Tacitust fordíthatná, Boussetre vesztegeti fáradságát, idejét. Ah Dömém, ha látnád, mint vérzik szívem, mi'cön azt kell szemlélnem, hogy Te is azok közé állsz fegyvereddel, akitől én iszonyodom!”

Megértjük Döme Károlyt. Ilyen kíméletlen őszinteséget a legjobb barától is nehéz elfogadni. De van-e Kazinczy soraiban a legkisebb jele is a megvetésnek, a hiúságnak, az uralkodói felsőbbrendűség érzésének... bárminek, ami a barátság árulása lenne, s a személy önérzetét sértené? Ugye nincs! Az elvi kérlelhetetlenség tökéletesen megfér itt az embert, a barátot szólító érzelmekkel. Nem Kazinczy, hanem a kortársak emberi gyengéiről árulkodik, hogy az ennyire tiszta elviséggel nem tudták összhangba hozni érzelmi igényeiket.

Elemzésünk tárgya most Kazinczy jelleme volt, s lám, szinte észrevétlenül, ismét az elveivel, világnézetével kényszerültünk foglalkozni. Újra kérdezem: juthatunk-e ebből arra a következtetésre, hogy e két dolog elválaszthatatlan egymástól?! Most már nem halogathatjuk a választ. Kazinczy hitte, és számtalan kudarc után is élete végéig hinni akarta, hogy nem szabad a kettőt összekapcsolni. Hihette, mert a felvilágosodás korának gyermeke volt, s ez a kor a vallás, a tudomány, a művészetek és filozófiák világában éppen úgy, mint a politikában: a tolerancia elvét hirdette. Egészen addig, amíg a nagy francia forradalom tapasztalati igazsággá nem tette, hogy minden gondolat, mindenfajta ízlés, minden esztétikai koncepció közvetve, vagy közvetlenül beavatkozik a világba, hogy egyének, osztályok, nemzetek sorsának szabhasson irányt. A forradalom utáni idők már nem kedveznek a gondolat, a vélekedés és az ízlés szabadságának. Az, hogy ki milyen eszmékben hisz, kinek a pártján áll a legártalmatlanabbnak tűnő művészeti és tudományos vitákban, mostmár nem számít többé az egyén magánügvének. „Az úgy és a személy csaknem mindég két egymástól külön nem gondolható dolog...” — fogalmazta meg Kölcsey 1817-ben, éppen Kazinczyhoz írott szakító levelében az új nemzedék által felismert új igazságot. Neki volt igaza? Hagyjuk nyitva a kérdést. Azt hiszem, teljes bizonyossággal nem mondhatnánk többet, mint amit Kazinczy küldetés-tudatával kapcsolatban mondtunk; itt sem ez, vagy a példa, hanem a dilemma az aktuális.

Csakhogy ez olyan dilemma már, amelyet nem kinek-kinek saját magában, hanem egyszer sokakkal együtt, közös megagyezéssel kellene eldöntenünk.

De maradt itt még egy nyugtalanító kérdés.

Kölcsey álláspontjának Kazinczy nézetével való szembeállításával okkal keltheti azt a benyomást, hogy az új generáció színre lépésével az öregedő mester elvesztette realitásérzékét, s csökönyösen ragaszkodott azokhoz az elveihez, amelyeknek csak egy korábbi korszakban volt létjogosultsága. S miért tagadjuk, irodalomtörténet-írásunk sem véten abban, hogy ez a szemlélet az irodalmi köztudatban is kialakulhatott. Pedig szó sincs arról, hogy a hatvanadik éve felé közeledő Kazinczy nem tudott volna lépést tartani korával. Igaz, Katona Bánk bánja, Kisfaludy Károly drámái, Kölcsey lírikusi pályájának a 10-es évek második felétől számítható szakasza, s végül a 20-as esztendőök legelején porondra lépő Vörösmarty Mihály — az őt csakhamar körülvevő tudós-esztéta társaival, Toldy Ferencel és Bajzával együtt — már egy merőben új esztétikai elvek jegyében álló irodalomtörténeti korszakhoz tartoznak — ám a régi, csak azért, mert régi, nem feltétlenül jelent korszerűtlent és avultat. És egyáltalán: nem esztétikai elvek döntik el, hogy egy önmagához hű életszemléletnek és emberi magatartásnak a megváltozott körülmények között van-e történelmi érvényessége. Az ifjak, a romantikusok, az eredetiség elvére esküsznek, épp arra tehát, amittől — a maga fiatalága idején — Kazinczy övni akarta kortársait. S ha most maga is eredeti művek alkotásába fog — megírja *Pályám emlékezetét*, s *Fogságom naplóját*, s az *Erdélyi leveleket* —, ez utóbira célozva elvhüséget bizonygató büszke öntudattal, s egyben hibátlan műfajérzékkel képességgel jelenti ki: „nem teremtés az, csak azt írtam le, amit láttam.” Vagyis az, hogy most nem műfordítást, hanem eredeti művet ad az olvasó kezébe, nem jelenti azt, hogy önálló szépirodalmi alkotásra adta a fejét. Ne firtassuk most, hogy ezek a memoárok, s az Erdély levelek, ez a csodálatba ejtő korai remeke a magyar dokumentalista prózának, mennyire tartoznak a szépirodalmi műfajok körébe. Mert az ok, ami miatt most szóba kerültek, nem esztétikai természetű. Arra a kérdésre keresem a feleletet, hogy a hit és a morál dilemmáival megbirkózva, hogyan foglalt állást Kazinczy korának legújserűbb kihívásával szemben. A XVIII. század elejétől hirtelen felgyorsuló civilizatorikus fejlődésre gondolok. Igaz, a gazdaság, az ipar, a technika, a kereskedelem, gyors fellendülése Magyarországra akkor még nem volt jellemző, de akik látták, tudták, hogy mi kezdődött el Európában, azok azzal is tisztában voltak, hogy a külföldi példán saját hazájuk jövőjét tanulmányozhatják. Nos, Kazinczy nem ment nyugatra, de megfordult Erdélyben, s a miéinknél összehasonlíthatatlanul fejlettebb szász települések csillogását és dinamikáját látva alkalmá volt töprengeni a magyar viszonyok elmaradottságán. „Mily szép volna ily köből épült, cseréppel fedett házu falukat látni a magyar földön — írja az *Erdélyi levelekben* —, mert dicsőség az igazságnak, ezek a faluk csak mégis szebbek, mint a mi bogárfedelű viskóink Arokszállás körül. De ha óhajtanám-e mindennütt ilyennek látni Erdélyt, hogy mindennütt ily köházakat láthassak? Azt az örömet nem szeretném ily drága áron megvásárolni.” Mit jelent ez a drága ár? Kazinczy az előzőekben egy szebeni szász lutheránus papról ír, aki azért választotta a papi hivatást, mert azt látta a legjövendelmézőbbnek. Hivatást alárendelni az anyagi érdekeknek — ez az, ami Kazinczyt riasztja. De kövessük tovább elmélkedésében: „Debreceen táján sok csinos, földből vert, nád, vagy gyékényfedelű házakat látunk a könnyen felszökélt akácok, vagy eprek árnyékában, s azok nekem kedvesebbek, mint a köházak itt, mert az el nem foglalt utas azokban lelket lát; azt itt lenni, nekem legalább, szerencse nem jutott; ott egy magával nem gondoló, büszke, szabad, szilaj nép lakik, s egy jószívű, nyájas; itt egy magába zsugorodott, könnyen élést szerető, s csak azt óhajtó. Mi volna a magyaryelvű nép, ha a régi idők neki, a kiművelődésre nyugalmat, az újabbak ahhoz erőt adnának vala!” — Van ebben a népszemléletben még valami az ún. patriarchális nemesi népiességre jellemző illúziókból. Ezt kár lenne vitatni. De Kazinczy eszmefuttatásának lényege nem ez.

Nem arról van szó, hogy a régi és az új alternatíváját látva maga előtt — valamiféle mesei konzervatívizmusból fakadóan — a régi mellett dönt. Igenli az újat, a materiálisan fejlettebb életminőséget, de nem bármilyen áron. Semmiképpen nem azon az áron, hogy az emberi kedély, a morál és a humánus értékei veszendőbe menjenek. S ha a jómódnak az az ára, hogy elérése közben az ember „magába zsugorodóvá, könnyen élést szeretővé, s csak azt óhajtóvá válik” — akkor inkább az egyszerű szegénység! A nád- és cserépfedelű ház alternatívájában Kazinczy az ipari forradalom előtt álló Magyarország legsúlyosabb dilemmáját érezte meg. Az az aggodalom, amellyel a várható fejlődés elé nézett — ma már mindnyájan tudjuk —, semmit nem veszített aktualitásából.

Mindezért, azt hiszem, nem is lehet igazán ünnepélyesen emlékezni rá. Bármelyik művét vesszük kezünkbe, ha van időnk és erőnk cseppet sem nehézkes, de a mai olvasó számára mégiscsak archaikus ízű prózáját estéről estére fellapozni, nem érzünk benne „régiséget”. Sokszor azt kell hinnünk, nem csak nekünk, de rólunk szól az írás.

Kulin Ferenc